

Nils Bruces park på Krubbemölla

Magdalena Mononen Persson

Examensarbete/Självständigt arbete • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Trädgårdsingenjör design - kandidatprogram
Alnarp 2024

Nils Bruces park på Krubbemölla

Nils Bruce's park at Krubbemölla

Magdalena Mononen Persson

Handledare: Inger Strömberg, Sveriges Lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Patrik Olsson, Sveriges lantbruksuniversitet, institution för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E

Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur

Kurskod: EX0847

Program/utbildning: Trädgårdsingenjör design

Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2024

Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.

Nyckelord: trädgård, park, grönt kulturarv, 1800-tal, trädgårdsväxter, allmogeträdgård, Christinehof, Krubbemölla, Krageholm, prästgårdsträdgård, Skåne, Vitaby, Andrarum, Piper, hejderidare, trädgårdsförening, trädgårdsmästare

Sveriges lantbruksuniversitet

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Sammanfattning

Öster om Vitaby samhälle och söder om Vitaby kyrkby på Österlen, i en dalgång där Mölleån rinner fram, ligger en möllegård som heter Krubbemölla. Mellan åren 1858 och 1887 bodde arrendatorn Nils Bruce här. Han tillträdde 1858 när han pensionerades från sitt arbete som hejderidare vid Christinehof. Nils Bruce levde sina sista 27 år i livet på Krubbemölla. På Krubbemölla anlade Nils Bruce en parkliknande trädgårdsanläggning med gångar, lusthus, grotta och trädgårdsväxter (Bruce, Tomas 2013). Av parken finns få spår kvar men Albo härads hembygdsförening arbetar aktivt för att ta reda på hur parken en gång kan ha sett ut. Målet är att försöka återskapa en version av Bruces park.

Hur parken såg ut och var den låg finns beskrivet i en syneförrättning från 1866.

Syneförrättningen utfördes på Nils Bruces egen begäran och undertecknad av riksdagsman Nils Andersson (Bruce, Tomas 2013). Albo härads hembygdsförening har under våren 2023 arbetat med att ta bort buskvegetationen på Krubbemölla och fotograferat de perenner och lökväxter som blommat under sommaren 2023. Fotografierna, syneförrättningen har legat till grund för att göra ett gestaltungsförslag för hur parken kan ha sett ut.

Genom släktkrönikan, kyrkböcker och husförhörslängder har de olika platserna Nils Bruce bott på innan han flyttade till Krubbemölla blivit synliga. Nils Bruce växte upp i Baldringe, 6 km från Krageholms gods där en parkanläggning fanns. Han arbetade vid Christinehofs gods som hejderidare mellan 1842 och 1858. Även här fanns en parkanläggning som kan ha inspirerat Nils Bruce.

Abstract

East of Vitaby community and south of Vitaby church village on Österlen, in a valley where the Mölleån flows, lies a mill farm called Krubbemölla. Between 1858 and 1887, tenant Nils Bruce lived here. He moved here 1858 when he retired from his work as a forest ranger at Christinehof. Nils Bruce lived his last 27 years of life at Krubbemölla. At Krubbemölla, Nils Bruce created a park with walkways, a gazebo, a cave and garden plants (Bruce, Tomas 2013). There are few traces of the park left, but Albo härad's local community is working actively to find out what the park may once have looked like. The goal is to try to recreate a version of Bruce's park.

What the park looked like and where it was located is described in a visual inspection from 1866. The visual inspection was carried out at Nils Bruce's own request and signed by member of parliament Nils Andersson (Bruce, Tomas 2013). During the spring of 2023, Albo härad's home community association worked to remove the shrub vegetation at Krubbemölla and photographed the perennials that bloom during the summer of 2023. The photographs, the visual inspection, have been the basis for making a design proposal for what the park might have looked like.

Through the family chronicle the various places Nils Bruce lived in before he moved to Krubbemölla have been known. Nils Bruce grew up in Baldringe, 6 km from Krageholm's estate where there was a park facility. He worked at Christinehofs estate as a forest ranger between 1842 and 1858. Christinehofs park seems to have inspired Nils Bruce.

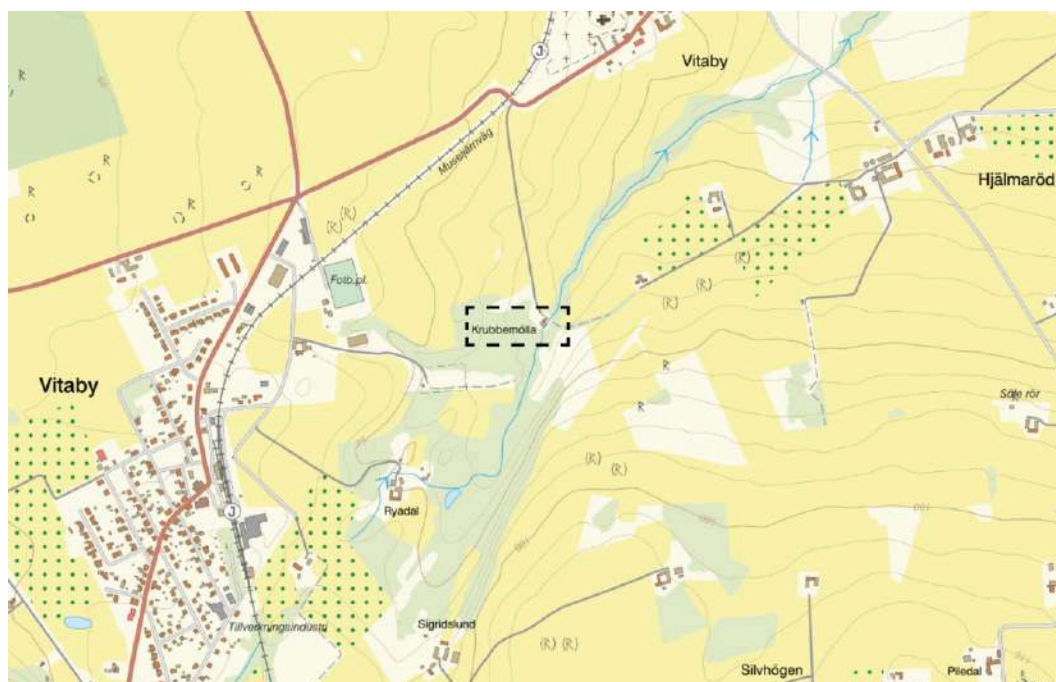
Innehållsförteckning

INLEDNING	
Bakgrund.....	7
Synerförrättning och släktkrönika.....	7
Trädgårdsodling under 1800-talet.....	7
Syfte.....	9
Frågeställning.....	9
METOD OCH GENOMFÖRANDE.....10	
Litteraturstudie.....	10
Arkivstudie.....	10
Intervju.....	11
Inventering av platsen.....	11
Avgränsningar.....	11
Presentationsform.....	12
KRUBBEMÖLLA.....13	
Krubbemöllas byggnader.....	15
Mölleån.....	19
Människorna på Krubbemölla.....	23
Nils Bruce.....	23
Nils Bruce flyttar till Krubbemölla.....	27
Synerförrättningen.....	28
Lars Åström, mjölnare och trädgårdsmästare.....	30
De sista arrendatorerna på Krubbemölla.....	31
CHRISTINEHOFS SLOTTSPARK.....33	
Transaktioner i plantskolan.....	36
Plantskolan på Christinehof.....	37
Fideikommissarie Carl Erik Piper.....	37
Alunbruket i Adrarum.....	38
TRÄDGÅRDAR OCH PARKER I SKÅNE UNDER 1800-TALET....41	
Prästgårdar i Brucesområde.....	41
Krageholm.....	41
1800-talets idé - utbilda allmogen.....	41
1800-talets trädgårdsväxter.....	42
Trädgårdsinventering av Marie Hansson.....	43

Lusthus.....	43
Grottor.....	43
Växter i skånsk have 1870-1920.....	43
KRUBBEMÖLLA - SPÅR AV PARKEN.....	45
Illustrationsplan.....	45
Allmogeträdgården.....	46
Upphöjd mark på holmen.....	49
Figurstenen.....	51
Köksträdgården.....	52
Nyanlagd kaffegrotta.....	53
Ekträden.....	54
Perenner och lökväxter på Krubbemölla.....	55
Lignoser på Krubbemölla.....	58
RESULTAT.....	59
Trädgårdsväxter i Skåne under 1800-talet.....	59
Biografi över Nils Bruce - relevant för studien.....	60
Trädgårdsanläggningar i Nils Bruces närområde.....	60
Krubbemöllaparkens utformning.....	63
Vidare studier av Krubbemölla.....	67
Källkritik.....	68
Avslutande reflektion.....	68
REFERENSER.....	70
Litteratur.....	70
Publikationer.....	71
Arkiv.....	71
Artiklar.....	73
Figurförteckning.....	75
Kartor.....	77
BILAGOR.....	79

Bakgrund

Öster om Vitaby samhälle och söder om Vitaby kyrkby på Österlen, i en dalgång där Mölleån rinner fram, ligger en möllegård som heter Krubbemölla, figur 1. Mellan åren 1858 och 1887 bodde arrendatorn Nils Bruce här. Han tillträdde 1858 när han pensionerades från sitt arbete som hejderidare, skogsvaktare, vid Christinehof. Nils Bruce levde sina sista 27 år i livet på Krubbemölla. Han dog 1887. På Krubbemölla anlade Nils Bruce en parkliknande trädgårdsanläggning med gångar, lusthus, grotta och trädgårdsväxter (Bruce, Tomas, 2013). Av parken finns få spår kvar men Albo härads hembygdsförening, genom sektionen Krubbemölla Ringen, arbetar aktivt för att ta reda på hur parken en gång kan ha sett ut. Målet är att försöka återskapa en version av Bruces park.

Figur 1: Krubbemölla och omgivande byar och landskap (Bearbetad bild från © Lantmäteriet).

Krubbemölla ägdes under Nils Bruces tid och än idag av Högestad & Christinehof fideikommiss AB. Sedan 1951 förvaltas Krubbemölla av Albo härads hembygdsförening. Detta skapar goda förutsättningar för att hitta information om Nils Bruce och Krubbemölla i Christinehofs godsarkiv samt i Albo härads hembygdsförenings arkiv. Krubbemölla Ringen, som är en undersektion till Albo härads hembygdsförening och en sammanslutning av medlemmar särskilt intresserade av Krubbemölla, arbetar aktivt för att ta reda på hur parken en gång kan ha sett ut.

Med mitt arbete vill jag undersöka hur Bruces park har sett ut, vilka växter han odlat och hur parken varit utformad. Jag vill också undersöka vilka större parkanläggningar och trädgårdsanläggningar som har funnits i trakten runt Vitaby och som Nils Bruce kan ha inspirerats av.

Syneförrättning och släktrönika

I Bruces familjekrönika, sammanställd i en artikel av Tomas Bruce 2013, redogörs en syneförrättning av Krubbemölla utförd i augusti 1866. Av syneförrättningsprotokollet framgår att Nils Bruce gjort ett digert arbete med riva upp “sumpskog” och förbättra sankmark runt Krubbemölla så att den blev framkomlig och möjlig att odla vall på. Han lade också om kullerstensgården på Krubbemölla så att den blev jämn och körbar. Dessutom anlagde Nils Bruce en parkliknande anläggning med lusthus, grotta och gångar åt olika håll på en holme i Mölleån. Vilka växter Bruce odlade står det inte mycket om i syneförrättningen eller släktrönikan, förutom att Nils Bruce odlade meloner i drivbänkar, skötte nyplanterade träd och hade “herrskapsbetonade” blomster (Bruce, Tomas, 2013). Albo härads hembygdsförening, genom undersektionen KrubbemöllaRingens, har under våren 2023 börjat arbetet med att röja upp platsen och leta efter fysiska spår av parken. På en vacker slänt invid Mölleån har KrubbemöllaRingens medlemmar börjat återskapa en kaffegrotta, figur 2.

Figur 2: KrubbemöllaRingens har börjat återskapa en kaffegrotta invid Mölleån. Foto:Magdalena Mononen Persson 2023.

Trädgårdsodling under 1800-talet

Under 1800-talet skedde ett uppsving för trädgårdsodlingen på gårdarna i Skåne. När jordbruket effektiviserades och laga skifte genomfördes 1827 innebar det att gårdarna flyttades ut från byarna. Detta medförde att det blev vanligare att bönderna anlade varsin trädgård (Nolin, 2023, s 33f). Ofta odlades nyttoväxter som lin och humle. Hushållningssällskapen, som var sammansatt av herrgårdsägare, inspektorer, präster och högre tjänstemän arbetade för att utbilda och förbättra villkoren för bönderna att anlägga trädgårdsodlingar. Syftet var att trädgårdarna skulle bidra till försörjningen i familjerna. Under slutet av 1800-talet arbetade Hushållningssällskapen i Sverige med att dela ut fruktträd och uppmuntra lin- och humleodling hos bönderna. Allt för att öka nyttan med böndernas trädgårdar (Flinck, 1996). I Hushållningssällskapets regi bedrevs skolträdgårdar för att lära böndernas barn om trädgårdsskötsel, odling och att ympa fruktträd. Många av dessa barn kom sedan att tjäna i högreståndshemmen och fick därigenom se trädgårdar som sedan stod som förebilder för dem själva. De första som accepterade nya trender på landsbygden var ofta personer med social låg status, alltså inte de jordägande bönderna. Därför var det personer som hantverkare, torpare, klockare och soldater som belönades för vackra trädgårdsanläggningar. Under slutet av 1800-talet blev det vanligare med prydnadsrabatter som anlades av gästgivare och hantverkare (Flinck, 1996).

Den grotta som Nils Bruce anlade i sin trädgård var typisk för 1800-talets allmogeträdgårdar. Vanligtvis placerades grottan i trädgårdens utkant och fungerade både som kaffegrotta och stenparti men grottorna kunde också placeras centralt i trädgården. Ofta användes så kallade figurstenar, månstenar eller grottstenar, ovanligt formade stenar som ofta återfinns i Skåne och som har många olika namn (Hansson, 1997). Henrik Valentin har hittat en figursten på Krubbemölla. Stenen kan ge en ledtråd om var Nils Bruce placerat grottan.

Det är relevant för mitt utbildningsprogram att genomföra denna studie för att få större kunskap om hur trädgårdskultur såg ut på 1860-1880 talet i Skåne. 1982 antog ICOMOS det så kallade Florencedokumentet för historiska parker och trädgårdar. Dokumentet beskriver principer för att bevara, underhålla, restaurera och använda historiska trädgårdar och parker. Enligt dokumentet gäller begreppet historiska trädgårdar, både parker och mindre trädgårdar. Det är viktigt att ha kunskap om trädgård i historiska miljöer så att det långsiktigt går att bevara och förvalta

historiska parker och trädgårdar (Raa, 2022). Krubbemölla är ett värdefullt kulturminne som har mycket historia att berätta om trädgård och odlingshistoria under slutet av 1800-talet.

Syfte

Min studie syftar till att tillföra mer kunskap om hur Nils Bruces park kan ha sett ut genom att identifiera former och strukturer samt att studera växtmaterialet på Krubbemölla. Min studie syftar till att undersöka vilka trädgårdsväxter & lignoser Nils Bruce kan ha odlat i sin trädgård och var han fick inspiration till parken från. Syftet med mitt arbete är också att undersöka hur Bruces trädgård kan ha gestaltat sig under 1860 till 1880-talet. Syftet med arbetet mynnar ut i följande frågeställningar:

Frågeställning

- Vilka trädgårdsväxter odlades i Skånes trädgårdar och parker under 1800-talet?
- Vilka trädgårdsanläggningar fanns i Nils Bruces närområde, som han kunde besöka under sin livstid, 1808-1887?
- Hur kan Nils Bruces park ha gestaltat sig?

Metod och genomförande

Litteraturstudien

Litteraturstudien gjordes för att söka efter 1800-talets parkideal samt vad som odlades i parker och trädgårdar under 1800-talet i Skåne. För att hitta relevanta artiklar sökte jag i databaserna Primo, Libris och Google Scholar. Sökord jag använt är "trädgård", "park", "grönt kulturarv", "1800-tal", "trädgårdsväxter", "allmogeträdgård", "Christinehof", "Krubbemölla", "Krageholm", "prästgårdsträdgård", "Skåne", "Vitaby", "Andrarum", "Piper", "hejderidare", "trädgårdsförening", "trädgårdsmästare".

Arkivstudien

Arkivstudien gjordes i syfte att finna dokumentation om Krubbemölla, Nils Bruce och andra människor som levt på Krubbemölla, parkanläggningar på godsens Krageholm och Christinehof, prästgårdar och inventeringar av trädgårdar med spår från tiden. Albo härads hembygdsförening

bistod med material som foton, artiklar, kontaktuppgifter till personer med koppling till Krubbemölla. Detta material har legat till grund för studien.

Arkiven som sökts i har varit betaltjänsten Arkiv Digital, Högestad & Christinehofs Fideikommiss Historiska arkiv - Huvudarkivet, samt Regionmuseet i Skånes arkiv i Kristianstad. Jag sökte efter fotografier i bilddatabasen Carlotta, Alvin och Digitalt museum.

Historiska kartor från Lantmäteriet och Högestads och Christinehofs Fideikommiss historiska arkiv har använts för att göra kartstudier och kartöverlägg.

Intervju

En semistrukturerad intervju har gjorts med Henrik Valentin och Kalle Blomberg som båda är eldsjälar i Albo härads hembygdsförening och drivande för restaureringen av Bruces Park. Frågorna under intervjun riktades in på vilka växter och övriga spår från trädgårdsanläggningen som har framkommit i samband med uppröjningen av området under våren 2023.

Inventering av platsen

Under arbetets gång besökte jag Krubbemölla vid två tillfällen. Första gången för att lokalisera, mäta och fotografera platsens olika delar med hjälp av Henrik Valentin och Kalle Blomberg. Andra gången för att fotografera platsen med drönare för att studera spår av strukturer. Vid fotograferingstillfället var platsen täckt av snö, vilket kan ha förbättrat möjligheten att få syn på strukturer som tyder på spår av parkanläggningen.

Jag undersökte vilka lignoser som finns på platsen för att kunna göra en översiktlig växtinventering. Kalle Blomberg, medlem i KrubbemöllaRing, har fotografier av växter på Krubbemölla under våren 2023. Dessa fotografier kommer jag att redogöra för i mitt arbete.

Avgränsningar

Jag ska studera trädgårdsodling i Skåne och hur den har gestaltat sig under 1800-talet. Jag avgränsar mig till att studera det geografiska närområdet runt Vitaby.

Presentationsform

Arbetet kommer att presenteras som en skriftlig uppsats med inslag av fotografier, kartor och planer. Avslutningsvis kommer arbetet att presenteras muntligt.

Krubbemölla

Krubbemölla ligger naturskönt i en dalgång en knapp kilometer söder om Vitaby kyrkby. För att komma dit tar man in på en liten infartsväg precis efter järnvägsviadukten innan vägen leder vidare mot Vitemölla. Mellan ängar och fält och med det backiga landskapet med bokträd och alträd som fond, alldeles intill Mölleån, ligger en liten gård med gamla anor. Det är Krubbemölla, se figur 3 och 4.

*Figur 3: Krubbemölla i snöskrud.
Foto: Magnus Nilsson 2023.*

*Figur 4: Omgivningarna med utblick mot
Östersjön. Foto: Magnus Nilsson 2023.*

Krubbemölla är en arrendegård med tillhörande mölla, ägd av Högestad och Christinehofs fideikommiss AB, som ligger öster om Vitaby och väster om Vitemölla. De äldsta skriftliga källorna på att Krubbemölla har legat på platsen från 1552. Då är gården omskriven som Krubløcke mølle. Krubbemölla är en förkortning av det namnet. “Krubbe” kommer från danskans “krybbe” som betyder “anordning till skydd mot vatten”. Mölleån hade periodvis högt vattenstånd och riskerade då att svämma över. För att skydda husen byggdes anordningar av flätverk och pålar. Mölla betyder kvarn (Ejder, 1958).

Äganderätten till Krubbemölla har skiftat mellan olika adelssläkter. Enligt 1671 års jordrevningsprotokoll låg $\frac{1}{3}$ under Torups gård. På en karta från 1692 med medföljande beskrivning står det att läsa om Krubbemölla (Wulf, u.å):

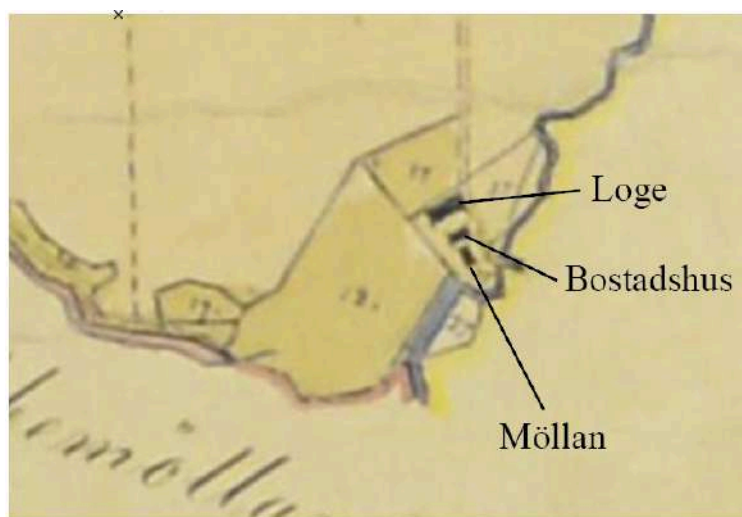
“Krubba Mylla är en vattu-qvarn med dess ägor, som den gröna färigen utvisar, äger hälften Kronan, andra hälften Bekiska Sterbhuset. Mjölnarens namn är Pehr Gammalsson. Hafer och tvenne åkrar, som kan beräknas för bägge åren, utsäde ungefär 4 1/2 tunnl. Ängen är av starr och hårdvall, med hassel och ahlbuskar beväxt, kan bärgas under och över om året till 3 (lass hö) Hårtill är ock en liten hassel-skog med några böcker bevuxen, ligger i en dal, är något sank på soml: ställen af Källå.” (Wulff, u.å. s. 1)

År 1793 utfördes en besiktning av Krubbemölla och kvarnen gällande ny beskattning av kvarnen. Det skulle undersökas om kvarnen behövde nya stenar. I protokollet framkommer att tillgången på vatten till kvarnen var ringa. Vattnet i Mölleån kom från en mosse kallad Vita mässe samt en källa på Grevlunda ägor. Kvarnen gick bara att driva högst 5 månader om året. Av protokollet framgår att det beslutas att fortsätta bruka möllan och att utöka den med ett par nya stenar (Wulff, u.å).

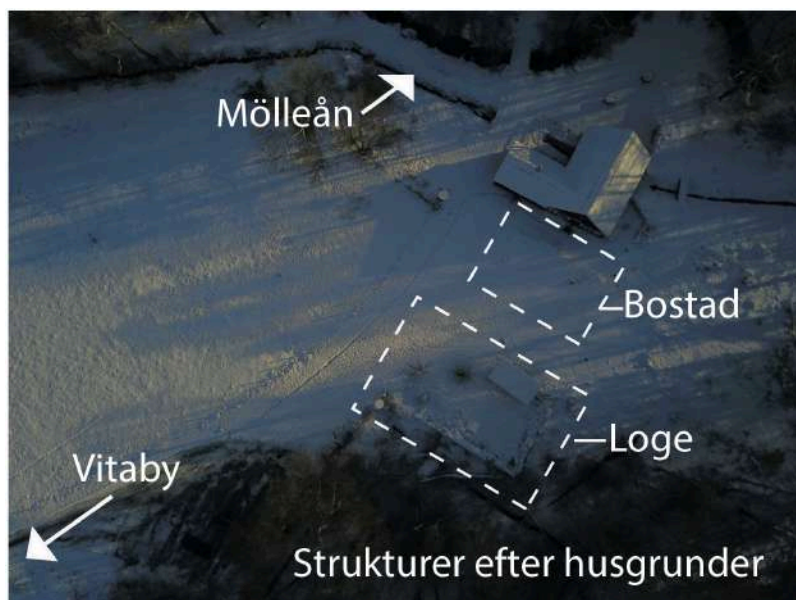
1847-1855 ägs Krubbemölla av och lyder under “högvälborne Herr grefve Piper” (Vitaby husförhörslängd 1847-1855). 1855-1861 lyder Krubbemölla under Torups gård som också ägs av greve Piper (Vitaby Husförhörslängd 1855-1861).

Krubbemöllas byggnader

Under 1800-talet fanns på platsen tre byggnader enligt kartor från Christinehof & Högstads godsarkiv. Kvarnen, en bostadslänga och en stall- och logbyggnad, figur 5. Någon gång under sekelskiftet mellan 1800- och 1900 tal revs logbyggnaden och idag finns enbart grundstenarna kvar, figur 6.

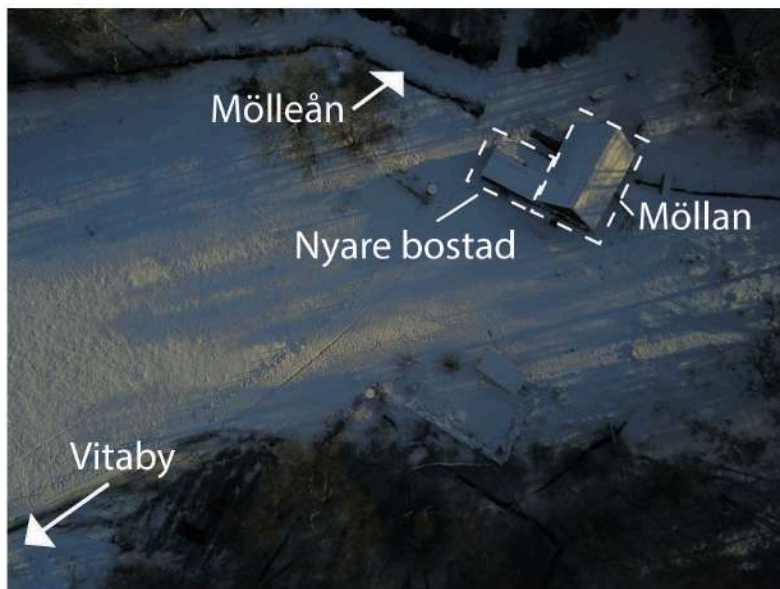

Figur 5: Kartan visar hur byggnaderna var placerade 1877. Bearbetad karta från Christinehof & Högstads godsarkiv, Arkiv digital.

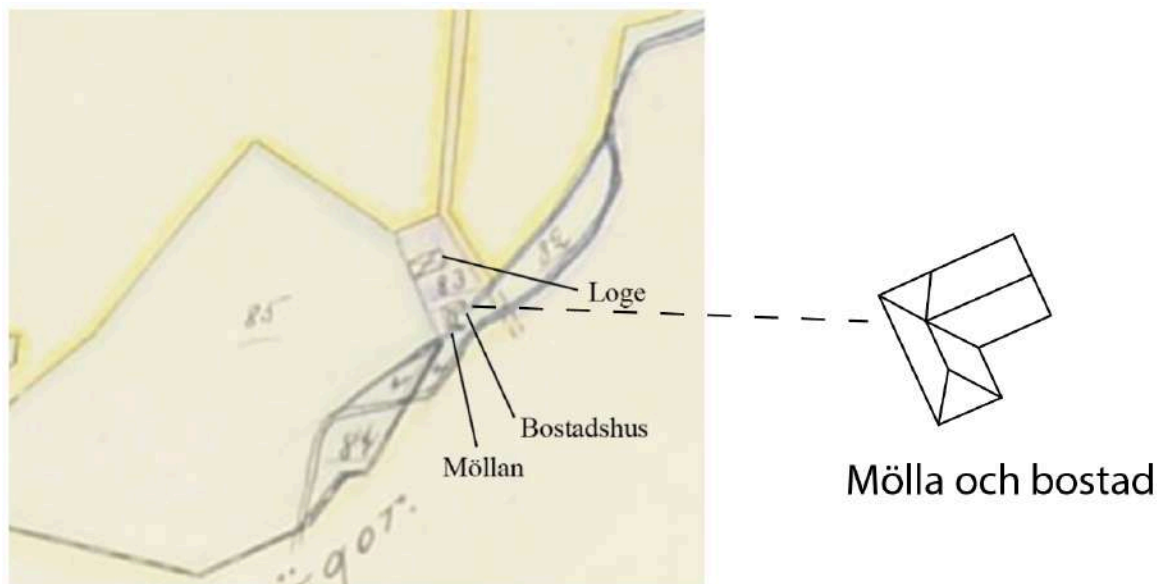

Figur 6: Fotografiet visar strukturer och lämningar av grundstenar som finns kvar på platsen där bostadshus och loge tidigare legat. Foto Magnus Nilsson 2023, bearbetat av Magdalena Mononen Persson 2023.

Den nyare bostadsdelen som sitter ihop med kvarnen i vinkel, har tillkommit någon gång under sekelskiftet, figur 7 och 8.

Figur 7: En bostadsdel har tillkommit efter 1877 i vinkel med möllan. Foto Magnus Nilsson 2023, bearbetat av Magdalena Mononen Persson 2023.

Figur 8: Karta öfver en del hemman och lägenheter 1917-1918, visar hur byggnaderna var placerade vid denna tid. På möllan har en ny bostadsdel byggts till i vinkel. Bearbetad karta från Christinehof & Högestads godsarkiv, Arkiv digital.

1896 ville Vitaby brandstodskommité riva den gamla logen eftersom den höll på att förfalla. Nya byggnader har sedan uppförts på platsen (Bruce, Tomas, 2013). På foton tagna 1944 ser man att det finns tre byggnader på platsen, figur 9.

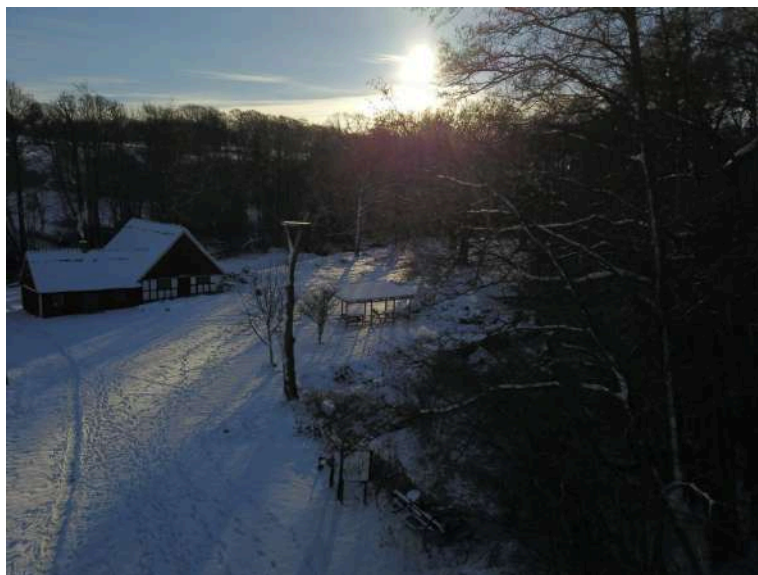
Figur 9: Huset längst till höger i bild är möllan med gaveln. I bakgrunden skimtar bostadsdelens skorsten. Huset till vänster är den gamla bostaden som kanske också användes som förråd och stall. Fotot är taget 1944 av Torsten Bruce. Albo Härads hembygdsförening.

Figur 10: Ett av husen vid Krubbemölla, oklart var det har legat. Fotot är taget 1944 av Torsten Bruce. Albo Härads hembygdsförening.

Figur 11: Bilden visar Krubbemölla fotograferat från infartsvägen från Vitaby. De två husen längst fram i bilden finns inte kvar idag. Fotot är taget 1944 av Torsten Bruce. Albo Härads hembygdsförening.

Figur 12: Krubbemölla från infarten från Vitaby 2023. Foto: Magnus Nilsson 2023.

Mölleån

Kartan från 1845-1853 visar Krubbemölla och Mölleån. Sydväst om möllan finns en damm och åns sträckning går igenom möllehuset, figur 13.

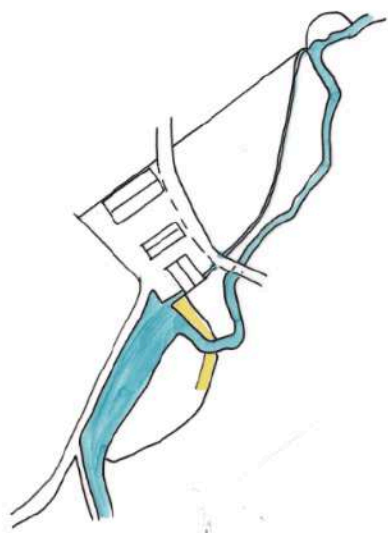
Figur 13: Karta öfver en del af ägorne till Torups Säteri och By. (1845-1853). Urklipp ur karta från Christinehof & Högestads godsarkiv, Arkiv digital.

På kartan från 1877, se figur 14, syns hur ån vid tiden snirklade sig runt husen. Kartan visar inga strukturer som tyder på trädgårdsanläggningar. Däremot har ån en annan mer snirklig bana än på tidigare karta, jämför figur 15 och 16.

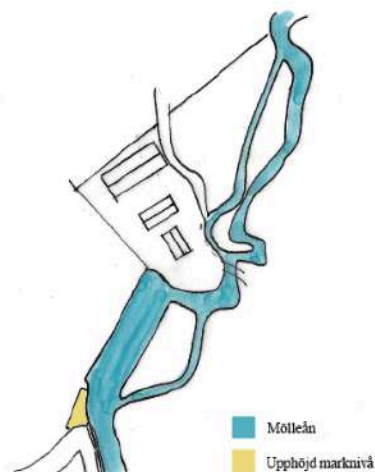
Figur 14: Karta öfver ägorne till en del byar, Hemman och Lägenheter lydande under Christinehofs Säteri (1877). Urklipp ur karta från Christinehof & Högestads godsarkiv, Arkiv digital.

1845-1853

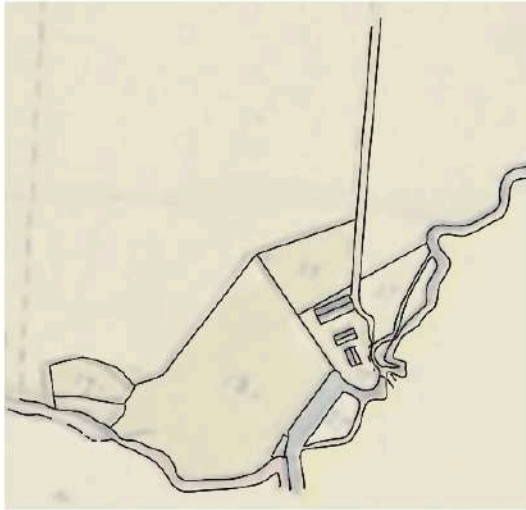
Figur 15: Bilden visar Mölleåns sträckning vid Krubbemölla 1845-1853. Vid tiden leds ån in i möllan via kvarnhjulet. De gula områden visar strukturer i kartan som tolkas som upphöjd mark. Bearbetade karta från Högstad och Christinehofs Fideikommiss historiska arkiv, 1845-1853.

1877

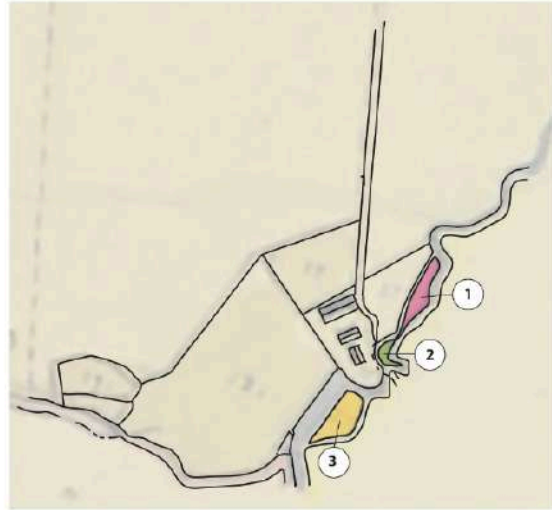

Figur 16: Mölleåns sträckning 1877. Nu har Nils Bruce anlagt parken på holmarna i ån. Vattnet verkar nu ledas förbi möllehuset. Bearbetade karta från Högstad och Christinehofs Fideikommiss historiska arkiv, 1877

På kartan från 1877, figur 16, gör åns bana det möjligt att utläsa tre holmar i ån. Bruce kan ha haft anläggningar och planteringar på samtliga holmar. På kartan nedan, figur 17, syns tre holmar i ån där Nils kan ha haft anläggningar. Holme 1 är belägen öster om byggnaderna och där sticker en figursten upp ur marken. Holme 2 hänger idag samman med holme 1 enligt kartan. På kartan går det inte att utläsa hur man kommer till holme 3 torrskodd.

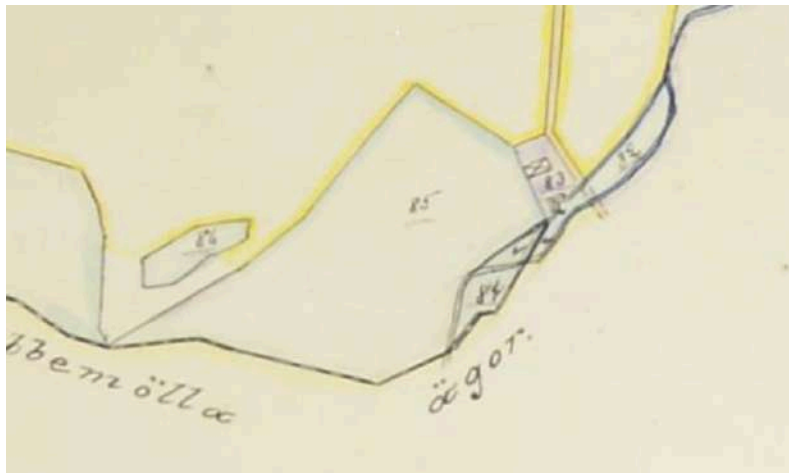

Figur 17: Karta från Arkiv digital 1877. 11 år efter syneförrättningen. Kartan visar inga strukturer som tyder på Nils Bruces trädgårdsanläggningar. Bearbetade karta från Högstad och Christinehofs Fideikommiss historiska arkiv, 1877.

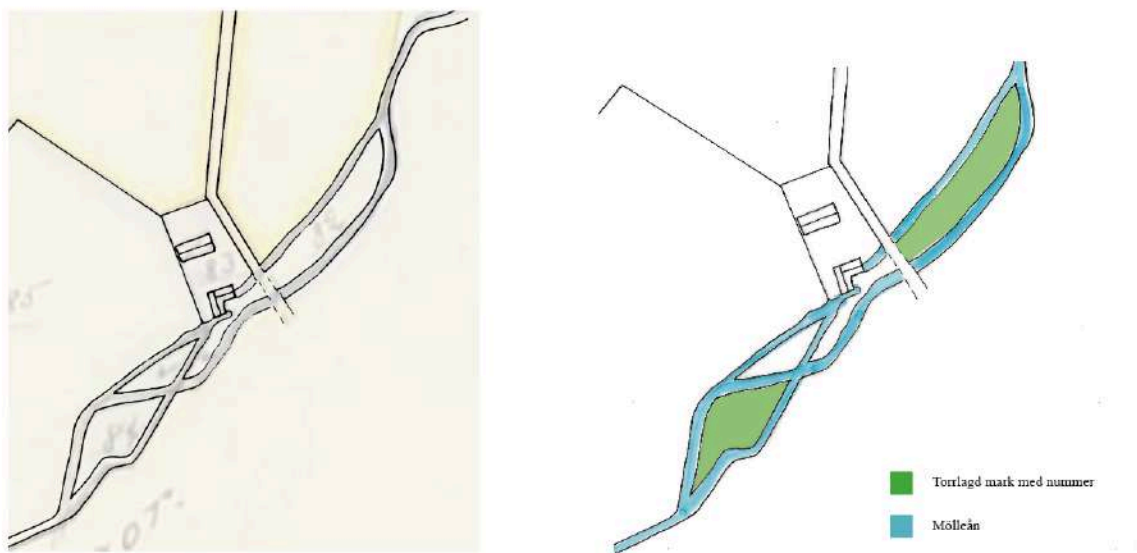

Figur 18: Bilden visar de tre holmar som fanns i Mölleån vid Krubbemölla år 1877. Bearbetade karta från Högstad och Christinehofs Fideikommiss historiska arkiv, 1877.

På kartan från 1917-1918 går Mölleån åter genom kvarnhuset, figur 19. Kanske är fåran utan vatten eftersom kvarnen är tagen ur bruk vid denna tid. Tydligt är att åns vattenflöde ändras över decennierna. Åns sträckning är något otydlig på kartorna då olika sträckningar är markerade med svart, rosa och blått. En färgsättning som kan tolkas som olika flöden.

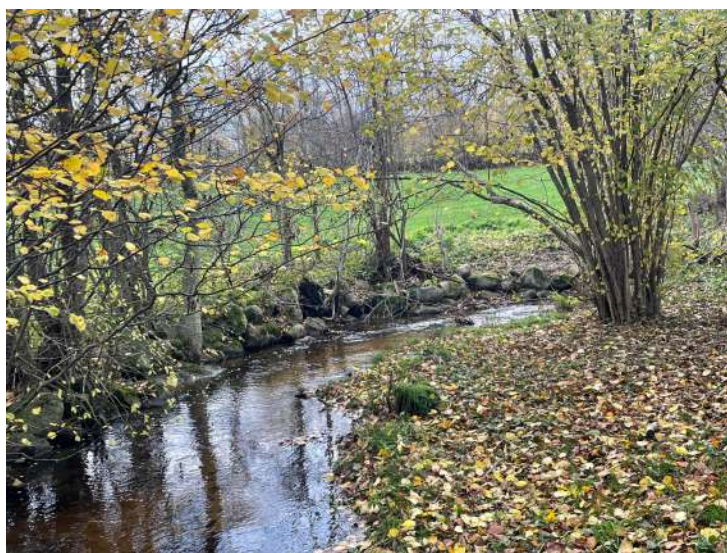
Figur 19: Karta öfver en del hemman och lägenheter (1917-1918). Bearbetad karta från Christinehof & Högstads godsarkiv, Arkiv digital.

Figur 20: Karta öfver en del hemman och lägenheter (1917-1918). De gröna områdena är markerade med siffror på kartan, som om de odlades. Karta t v och kartan t h är samma karta. Bearbetad karta från Christinehof & Högestads godsarkiv, Arkiv digital.

Mölleåns sträckning har kanske trots allt varit i stort sett oförändrad mellan 1845 till idag.

Mölleåns sidor är förstärkta med stora stenar vid Krubbemölla, figur 21. Stenarna förstärker antagandet att Mölleåns framfart varit oförändrad även om vattenflödet ändrats under åren.

Figur 21: Kanten av Mölleån är förstärkt med stora stenar. Foto:Magdalena Mononen Persson 2023.

Människorna på Krubbemölla

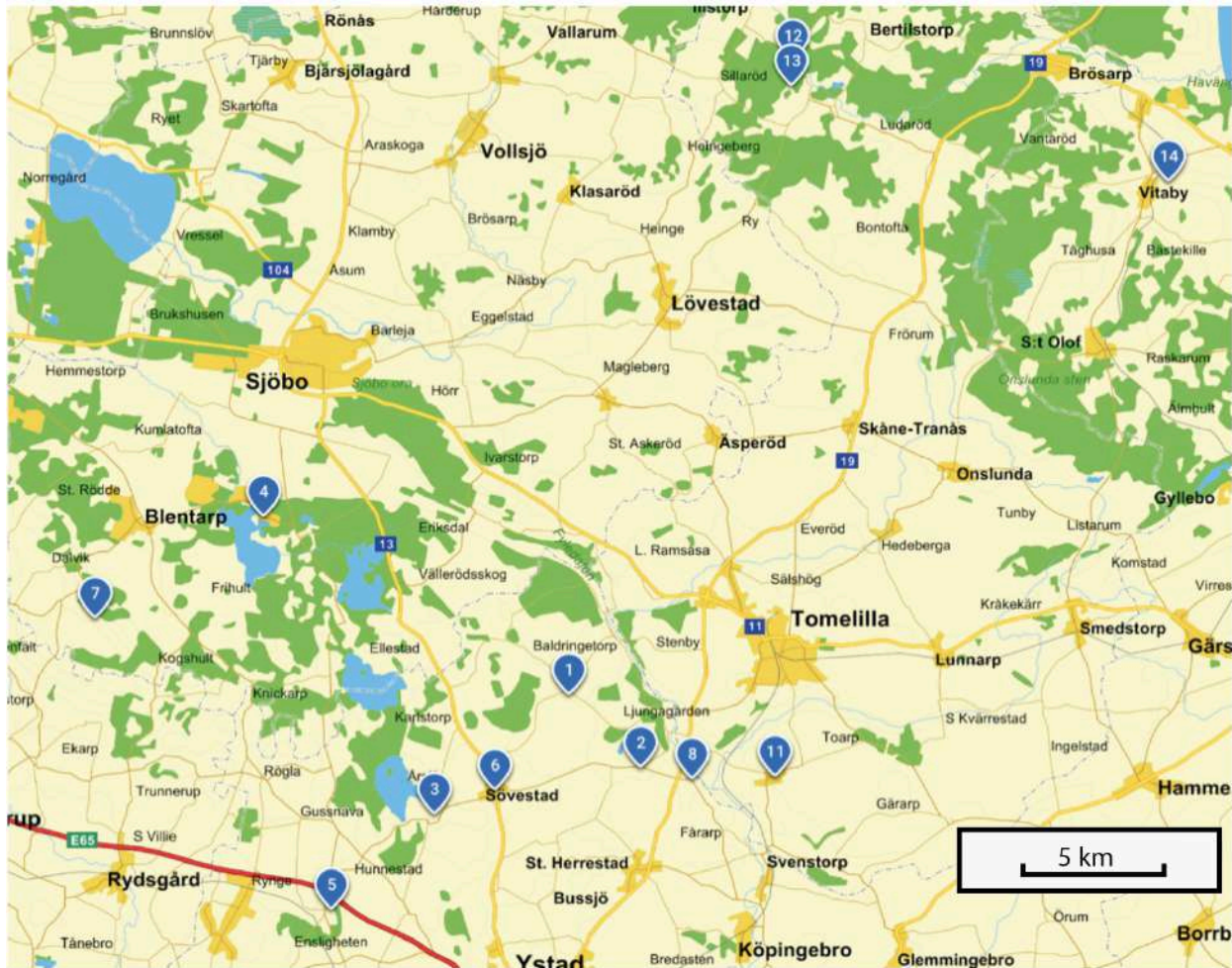
De människor som befolkat Krubbemölla genom åren är talrika. I Vitabys husförhörböcker kan man följa dem som flyttat in och ut. En av de tidigaste anteckningarna är från år 1828 då Jöns Jönsson bor på Krubbemölla tillsammans med sin hustru och deras dotter Elna (Vitaby husförhörslängd 1828-1833).

Nils Bruce

Nils Bruce kom till Krubbemölla 1858 tillsammans med sin hushållerska Kerstin Andersson och några av sina barn. Nils Bruce hade ett händelserikt liv bakom sig och platserna han levt och verkat på går att följa i husförhörslängder, figur 22. Åren innan han flyttade till Krubbemölla arbetade han som hejderidare vid Christinehof. Nils Bruce kom att bo sina sista 27 år i livet på Krubbemölla och på platsen anlade han en park som beskrivs i en syneförrättning utförd 1886 (Bruce, Tomas, 2013).

Figur 22: Karta över södra Skåne. Platserna som är numrerade har Nils Bruce bott på kortare och längre tider. Punkt 9 och 10 är platser där Nils Bruce satt i häkte. Bearbetad bild från Eniro.

Figur 23: Kartan visar de platser där Nils Bruce har vuxit upp, bott, utbildat sig och arbetat. 1. Baldringe gård. 2. Högestad gods 3. Krageholm 4. Sövde 5. Marsvinsholm och Balkåkra 6. Sövestad 7. Ågerups gård 8. Allevadstorp 11. Övraby 12. Andrarum och Traneboda 13. Christinehof slott 14. Krubbemölla. Bearbetad bild från Eniro.

Nils Bruce föddes i Baldringe och var yngst i en syskonskara på 9 barn. Han var son till skogvaktaren på Baldringe gård och Högestad gods. Godset Krageholm ligger 6 km sydväst om Baldringe, figur 23. Nils Bruce fick viss skolgång i Sövde (Bruce, Tomas, 2013). 21 år gammal flyttade Nils till Hunnestad i Balkåkra församling och gick som gesäll hos smeden vid Marsvinsholm. Samma år, 1829, står Nils Bruce som utflyttad till Stockholm (Balkåkra, Snårestads och Skårby husförhörlängd 1827-1881). Nils Bruce kom nog inte så långt för året därpå, 1830, var Nils Bruce gift med Nilla Holmström som var dotter till Ladufogden vid Ågerup (Bruce, Tomas, 2013). Nilla och Nils flyttar till Sövestad och Nils arbetar som smed. 1837 står

Bruce skriven som ”smeden mästare” bosatt i smedshuset i Sövestad. Här framgår att både Nils och Nilla har en växande barnaskara och goda betyg från husförhöret i kristendom samt inlantilläsning, figur 24, (Sövestads husförhörslängd 1831-1840).

Namn	Födelses	Som	Födelses			Utbildning utom skola					Betyg	Märk.	Särskilda
			från	år	tid	1	2	3	4	5			
Sövestad Smedshuset Nils Bruce	1808	1837	Allevadstorp	28	1837	1	2	3	4	5			
Nilla Bruce	1810	1837	Allevadstorp	27	1837	1	2	3	4	5			
Anders Bruce	1812	1837	Allevadstorp	25	1837	1	2	3	4	5			
Anders Bruce	1814	1837	Allevadstorp	23	1837	1	2	3	4	5			
Anders Bruce	1816	1837	Allevadstorp	21	1837	1	2	3	4	5			
Anders Bruce	1818	1837	Allevadstorp	19	1837	1	2	3	4	5			
Anders Bruce	1820	1837	Allevadstorp	17	1837	1	2	3	4	5			
Anders Bruce	1822	1837	Allevadstorp	15	1837	1	2	3	4	5			
Anders Bruce	1824	1837	Allevadstorp	13	1837	1	2	3	4	5			
Anders Bruce	1826	1837	Allevadstorp	11	1837	1	2	3	4	5			
Anders Bruce	1828	1837	Allevadstorp	9	1837	1	2	3	4	5			
Anders Bruce	1830	1837	Allevadstorp	7	1837	1	2	3	4	5			
Anders Bruce	1832	1837	Allevadstorp	5	1837	1	2	3	4	5			
Anders Bruce	1834	1837	Allevadstorp	3	1837	1	2	3	4	5			
Anders Bruce	1836	1837	Allevadstorp	1	1837	1	2	3	4	5			

Figur 24: Familjen Bruce bor i smedshuset i Sövestad. Nils Bruce har högsta betyg i husförhörslängden. Hela familjen står som utflyttad 1837 till Allevadstorp. Arkiv digital, Sövestad Husförhör 1831-1840, Sövestad (M) A1:7 (1831-1840).

År 1836 blev Nils Bruce universalarvinge och fick ärva all kvarlåtenskapen efter sin bror. Han fick ärva gården Allevadstorp. Kommande år levde Nils Bruce över sina tillgångar och gick i konkurs 1842. Han fick lämna Allevadstorp och utredningarna kring konkursen ledde till att Nils Bruce dömdes i häradsrätten för “bedräglig concurs”. Straffet blev fängelse som han fick avtjäna först på Malmöhus slott och sedan på Christianstads fästning, se figur 35, (Bruce, Tomas, 2013 och Blentarps husförhörslängd 1844-1845).

Namn.	Ämbetes	Rom	Slottab	Slottab	Vårdning utställ.										Förhör.	Anmärkingar.
					Förhör					Slottab						
Blentarps fästning																
J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	
Nils Bruce	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	J. J. J. J. J.	

Figur 25: Utdrag ur Blentarps husförhörlängd 1844-1845. "Häktad för bedräglig concours afsitter å Malmö slott, sedan Chistianstads fästning" s 64. Arkiv digital. Husförhör Blentarp. Blentarp (M) A1:31 (1844-1845).

1846 blev Nils Bruce släppt ur häktet och bosatte sig i Andrarum. Nils Bruce fick anställning som hejderidare vid Christinehof. Familjen bodde i Traneboda i Andrarum. Huset står fortfarande kvar vid vägen strax öster om Christinehofs slott, figur 26.

Figur 26: Traneboda, skogsvaktarbostaden, där Nils Bruce bodde med sin familj under de år han arbetade som hejderidare vid Christinehof 1846 till 1858. Patrik Arvidsson med familj bor i huset sedan 2000. Foto Magdalena Mononen Persson 2023

Nils Bruces hustru Nilla avled i Andrarum den 2 december 1848. Då hade makarna Bruce tillsammans 6 barn, Elin 17 år, Andreas 15 år, Mari 11 år, Augusta 9 år, Carl 8 år, Nils 6 år. I bouppteckningen efter Nilla Bruce framgår att Nils Bruce har två förmyndare som skriver under bouppteckningen tillsammans med honom, se bilaga 1, (Albo häradsrätt, bouppteckningar, 1848-1849).

Bruce gifte om sig med en tio år äldre kvinna, Bengta Hagman. De kommer inte att leva tillsammans även om äktenskapet inte annulleras. Istället kommer Kerstin Andersson, dotter till klockaren i Andrarum, att bli Nils Bruces hushållerska. Med tiden får de fyra barn tillsammans (Bruce, Tomas, 2013).

Nils Bruce flyttar till Krubbemölla

1858 fyllde Nils Bruce 50 år. Då avslutade han sin tjänst som hejderidare på Christinehof. Carl Erik Piper, som driver Christinehofs fideikommiss 1850-1875, utfärdar ett pensionsbrev, bilaga 2, ställt till Nils Bruce där det framgår att Nils Bruce ska avträda sin befattning som hejderidare den 24 oktober 1858. Nils Bruce får pension under resten av sitt liv. I pensionsbrevet radas förmånerna upp. Nils Bruce fick rätt att nyttja halva delen av bostadshuset på Krubbemölla tillsammans med mjölnaren och hans familj. Han får besitta kammaren och stugan och han får del i kök och bakugn. Varje år får Bruce 1 tunna råg och 1 tunna korn från Torups gård. På Torups gård får Bruce utsätta en tunna potatis och han är själv ägare av skörden. Här får han också hysa en ko tillsammans med tjänstefolkets kreatur. Kon får vinterfoder och sommarbete på Torups gård. "Nödig eldbrand" och ved får Bruce levererad från Torups gård, samma som Torups säteri, men han får själv stå för "småhuggningen", det vill säga klyvningen av veden. Dessutom får Bruce två svin och två får som får gå på Torups gård. Pensionsbrevet avslutas med att Bruce årligen kommer att få 50 kr per år. Brevet är undertecknat av Carl Erik Piper. Bruce uttrycker nederst att han är "nöjd med" och "högt tacksam" för pensionen (Tomas Bruces arkiv, bilaga 2).

Som pensionsbrevet beskriver fick Nils Bruce en ersättning om 25 kr per halvår. Enligt Donationsförteckningen i Hufudbok vid Kristinehof 1868-1869 Godsarkivet på Christinehof fick Nils Bruce en ersättning per halvår om 25 kr, figur 27. Torsten Bruce, sonson till Nils Bruce,

menar att detta är oerhört generöst av Carl Fredrik Piper. Förmodligen har Nils Bruce gjort ett gott arbete som hejderidare och skyddat den dyrbara skogen väl (Tomas, 2013).

574

Donationer

Oktober	15	Prof. Hejderidare Bruce pension	15	25	
		fr. Wulff		50	
		fr. H. Hall. Ericsson		37	50
	31	Kassan ut Anders Skogs Alsdotte	34	10	122 50
December	1	Donation till fattig - Torup Gods	35	78	75
	9	Jalpengar till & ut af sken af Mr. Gupen	48	30	108 75
Januari	30	fr. Wulff pension	54	50	
		till en fattig		50	
	31	fr. H. Hall. Ericsson Wälkommen gratul	38	10	80 50
Februari	12	Måndagspales ut till en fattig - Brastaf	62	33	
	28	ut till en fattig - Brastaf	72	35	60
April	11	fr. Hejderidare Bruce pension	94	25	
	15	ut till en fattig - Brastaf	100	10	
	25	Donation till Nils Ericsson Skallabes	102	40	
		fr. H. Hall. Ericsson		37	50
	30	Kassa Skallabes dotter Prof. Lund	106	6	25 118 7
Maj	22	N. Kross Skatop & ut af sken för Nils Skatop	114		
	28	fr. Wulff pension	118	100	100
Juni	12	Anders Schack husepengar till en fattig	124		
		Donation till en fattig - Torup Gods	126	73	50 73
Augusti	31	Ala Andersson Brastaf dotter ut till en fattig			10
					653

Figur 27: Nils Bruce erhöi i oktober 1868 en pension eller donation om 25 kr. Den 11 april 1869 betalades samma summa ut till Bruce. Christinehofs godsarkiv, Hufudbok vid Christinehof 1868-1869, bearbetad av Magdalena Mononen Persson 2023.

Syneförrättningen

När Nils Bruce flyttade in på Krubbemölla år 1858 började han rusta upp gårdsmiljön, förbättra marken och försköna omgivningarna vid Krubbemölla. Nils odlade grönsaker, bland annat meloner i drivbänk. Grönsakerna behövdes för hushållningen, men det som kunde avvaras

såldes. Dessutom anlade Nils Bruce tillsammans med sina söner en “härlig liten park med gräsplaner, grottor och små öar, omflutna av bäckens grenade armar” Bruce, Tomas. 2013, s 2).

1866 hade Nils Bruce bott på Krubbemölla under åtta år. Mycket arbete och tid hade lagts på att förbättra odlingstegarna runt gården, men också på att försköna miljöerna i närområdet. Nils Bruce bjöd in en syneförrättningskommitté bestående av en riksdagsman och andra betrodda personer i trakten. I artikeln av Tomas Bruce (2013) som sammanställer släktkrönikan om familjen Bruce står följande utdrag ur syneförrättningsprotokollet att läsa:

”Syneförrättning!

På begäran af förre Hejderidaren Nils Bruce, Krubbemölla inom Hvitaby socken af Albo Härad, hafva undertecknade i dag tagit i besigtning den jordlägenhet derstädes, som af Höga Piperska Herrskapet blifvit honom till underhåll lemnat och derå funnit af Bruce verkställda följande kostbara och mödosamma anläggningar, nämligen [...]

6:o Har Bruce öster om byggnaderna på Krubbemölla på en emellan tvenne mindre vattenströmmar kringfluten holme uti en liten skogsdunge anlagt en park med tvenne lusthus samt i och deromkring uppryckt den till hinder stående surskogen och i dess ställe anbragt gångar i flera riktningar till vid pass 320 alnars längd¹; samt desslikes öster om berörda byggnader vid norra sidan af mölledammen, har han anlagt en grotta och en dertill i rak linie ledande gång af 120 alnars längd, och under denna gång, som förr ej varit annat än ett vattenkärr, framskaffat och nedlagt en större mängd sten samt derpå lagt jordfyllning af 1 à 1 1/2 alnars höjd. Föröfrigt bör nämnas, att i och omkring förenämnda park, grotta och gångar befinnes dels planterade, dels vildväxande träd, hvilka alla synas väl vårdade och underhållna.

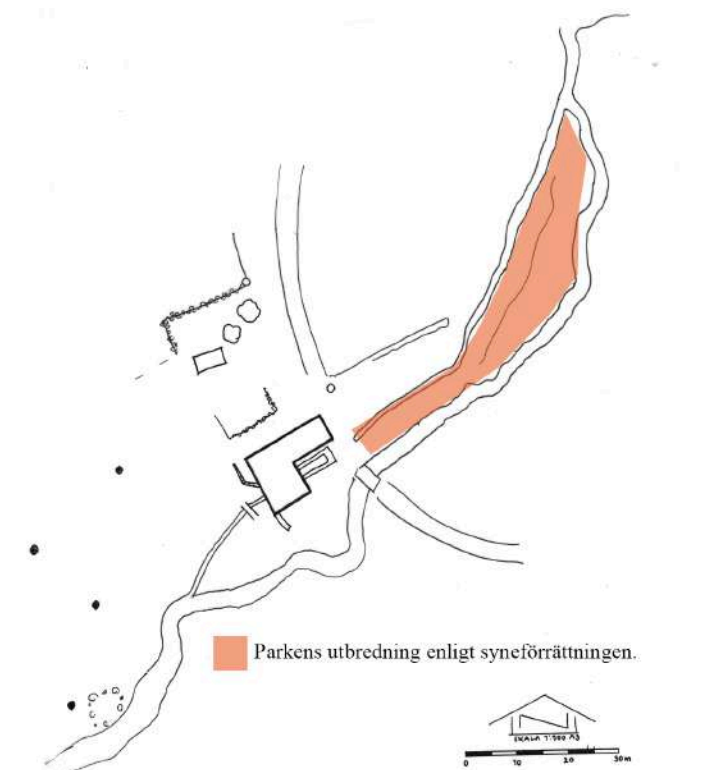
I anledning af hvad vi sålunda funnit vara af Bruce med uppoffrande af ospard möda, kostnader och besvär verkställt, anse vi honom hafva gjort sig förtjent av någon ersättning, såsom en minnesgård eller uppmuntran för sina utståndna mödor, helst som på de förutvarande ofruktbara jordställena nu finns vackra och frodiga växter, synnerligen trädgårdsväxter af mångahanda sorter samt äfven tobak och lin m.m” (s. 2-3).

¹ En aln = 2 fot = 4 kvarter = **59,4 cm.**

Alnen, som var ett huvudmått, upphörde som måttenhet då metersystemet blev infört i Sverige 1878, (Högman, 2023).

Protokollet, bilaga 3, är undertecknat av riksdagsman Nils Andersson den 4 augusti 1866, en väl val tidpunkt för att visa upp en prunkande park. De gånger på 320 aln som Bruce anlagt motsvarar ungefär 200 m. Den gång som ligger i en rak linje och utgör en ledande gång på holmen öster om byggnaderna mäter 120 aln= 72 m. Gången är anlagd på sten och jordutfyllnad som mäter 1, 5 aln = 0,9 m. Parkens placering enligt syneförrättningen förklaras i figur 18.

Förutom parken nämns i protokollet hur Nils Bruce byggt en välbehörlig vattenledning från en källa med frisk vatten fram till Krubbemölla. Nils Bruce har också gjort ett stort och krävande arbete med att förbättra sankmarken och jämna ut håligheter. Han hade gjort tegar odlingsbara och dessutom renoverat stenläggningen mellan husen så att den blivit plan (Tomas Bruce, 2013).

Figur 28: Parkens placering enligt syneförrättningen. Bild framställd av Magdalena Mononen Persson 2023

Lars Åström, mjölnare och trädgårdsmästare

1864 flyttade Lars Åström in på Krubbemölla tillsammans med sin hustru Anna Söderholm och deras 4 barn. Lars Åström var då 62 år gammal och i husförhørsboken står han som mjölnare (Vitaby husförhörslängd 1861-1866). Han var senast bokförd på Torpus gård som mjölnare och bodde där tillsammans med sin familj. Han var född i Fågeltofta församling 18/2 1808 (Vitaby husförhörslängd 1855-1861). När Lars Åström gick bort 1870 publiceras en dödsannons i tidningen Skånska posten, tidning för Kristianstads stad och län, där det stod att Lars Åström är f.d trädgårdsmästare.

Figur 29: Dödsannonsen för Lars Åström i *Skånska posten, tidning för Kristianstads stad och län* 1870-01-29 N:o 8. Kungliga biblioteket, svenska dagstidningar.

Enligt husförhörslängden Vitaby 1880 bodde Nils Bruce på Krubbemölla som “inhyses hjon” tillsammans med möllaren Nils Åkesson och hans hustru Hanna Jönsdotter och i deras hushåll bodde också en dräng. På Krubbemölla bodde även mjölnaren och trädgårdsmästaren Lars Åströms änka, Anna Söderholm. Hon står skriven som inhyses hjon (Riksarkivet u.å, Utdrag ut husförhörslängden Vitaby 1880).

Bruce bodde tillsammans med Kerstin Andersson, sin hushållerska, och deras gemensamma barn på Krubbemölla, även om de inte står nedskrivna i folkräkningslängden från 1880 (Tomas, 2013). Bengta Hagman, Bruces hustru som han inte lever samman med vid denna tid (Tomas Bruce, 2013) är skriven i husförhörslängden som fattighjon, men hon står som frånvarande (Riksarkivet u.å, Utdrag ut husförhörslängden Vitaby 1880).

De sista arrendatorerna på Krubbemölla

När Karl och Gerda Persson flyttade till Krubbemölla 1929 blev paret de sista arrendatorerna på Krubbemölla.

“[...] Karl fått arbete som någon slags ”allt i allo” på Torups gods. En gammal vattenmölla invid Mölleån, inte långt från Vitaby gamla kyrka blev deras nya bostad. Kvarnen stod sedan många år tillbaka obrukbar, men till möllan hörde också ett litet arrendejordbruk där Karl och Gerda kunde få extra sysselsättning och påspädning av sin ekonomi. Det var säkert en bidragande orsak till flytten. Här gjorde Gerda en insats, bland annat i hushållet och som

djurskötare, under tiden som Karl jobbade och slet på Torups gods. En stor, svart arbetshäst, tre kor och två grisar, samt några värphöns hade de, som alla fordrade passning varje dag.” (s 1 u. å. Stenfeldt).

Redan 1914 hade möllan tagits ur bruk eftersom de mer moderna vindmöllorna var mer effektiva och Mölleåns vatten sinade under stora delar av året. Karl och Gerda Persson lämnade Krubbemölla 1948 (Albo härads hembygdsförening, u.å.). På fotografiet nedan, figur ?, syns makarna fotograferade på Krubbemölla tillsammans med sin dotterdotter Gulli. Under Karl och Gerdas tid fanns en trädgård anlagd på Krubbemölla söder om bostaden. Öster om bostaden fanns en köksträdgård (intervju med Henrik Valentin 10/11-23).

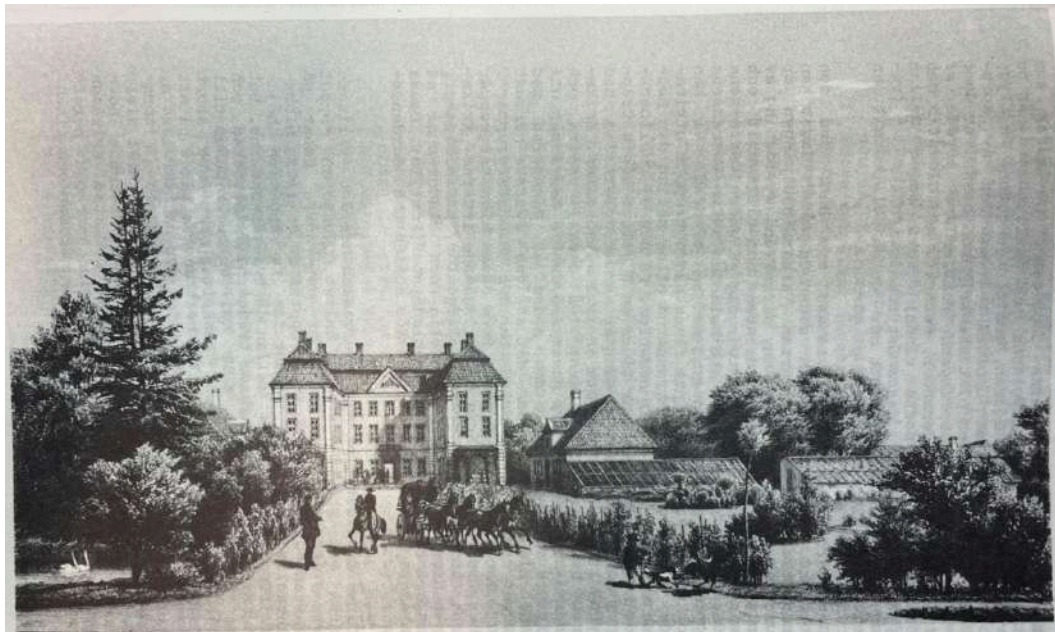
*Figur? Fotografiet av sista arrendatorsparat Gerda och Karl tillsammans med barnbarnet Gulli.
Foto: okänd. Albo härads hembygdsförening.*

Christinehofs slottspark

Det är under 1800-talet som den romantiska parken vid Christinehof anläggs. 1870 gör trädgårdsmästare Ljunggren en resa för att besöka de skånska godsens trädgårdar. När han kommer till Christinehof är det fideikommissarie Carl Erik Piper (1850-1875) som driver godset och Ljunggren skriver;

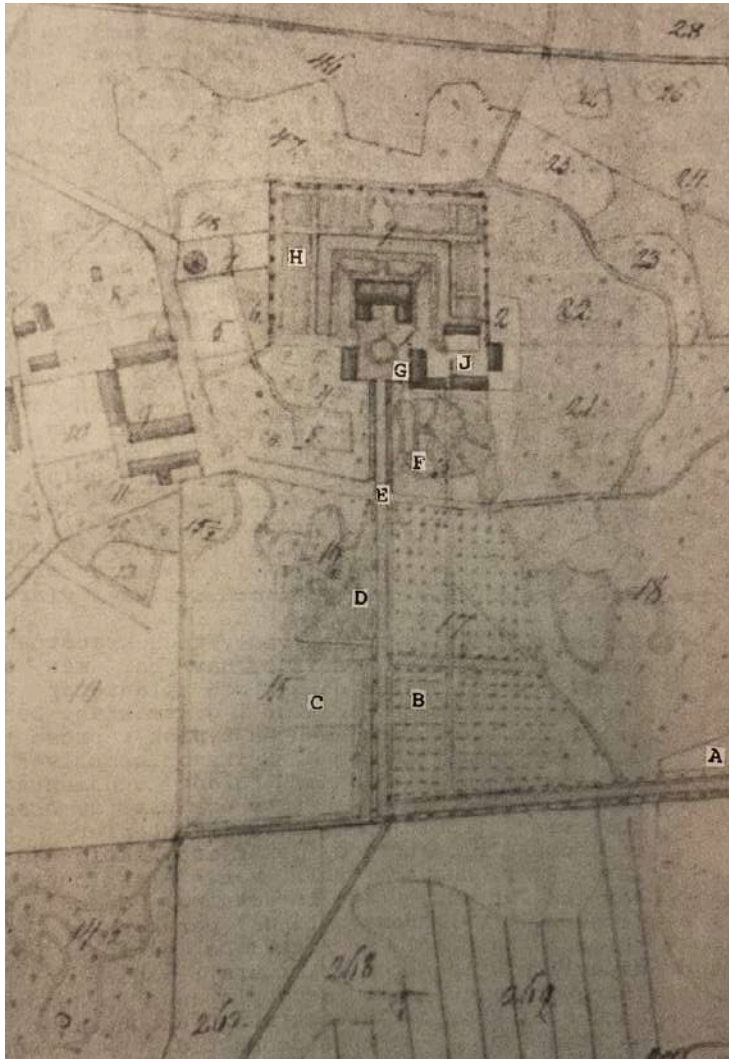
“[...] genom greve Carl Erik Piper har Christinehof i flera avseenden betydligt vunnit. Det ståtliga skick vari gården nu presenterar sig, är till större delen ett verk av hans förändringar och skönhetsinne” (Göhle, 88, s 33).

Vid tiden var R. Wulff inspektor på godset och det var enligt honom Carl Erik Piper som anlade vinkast och drivhus på godset (Göhle 33f). På bilden nedan, figur 30, syns drivhusen till höger i bild.

Figur 30: Christinehof från söder 1853-1862 av R. Richard (Göhle, s 32, 88).

Planritningen från 1864, figur 31, beskriver de gröna omgivningarna runt slottet (Göhle, 1988, s 34).

Figur 31: Planritning av Christinehofs omgivningar, park och trädgårdar (Göhle, s 34, 1988).

A: Ståtliga kastanjealléer kantar vägen upp mot slottet från Andrarum, Eljaröd och alunbruket (Göhle, 1988, s 33).

B: I omgivningen finns ett område med tätt planterade 100 år gamla lindar (Göhle, 1988, s 33).

C: Här fanns en 6-7 tunnland stor terrasserad köks- och fruktträdgård med många fruktträd.

Frukten som odlas är 206 sorters äpplen och 89 sorters päron. Några fruktträd är spaljerade. Här odlas också mullbär, aprikoser och majkorsbär (Göhle, 1988, s 33f).

D: Norr om köksträdgården finns en liten parkanläggning med slingrande gångar och en paviljong. Trädgårdspaviljongen är omgiven av en liten blomsterplantering. Allt är omgärdat och avgränsat av friväxande vegetation (*Göhle, 1988, s 35*).

E: Se figur ?. Här finns slottet i tre våningar, drivhus och vinkast. Slottets murar är täckta med murgröna och vinrankor (*Göhle, 1988, s 35*).

F: En väl tilltagen rabattanläggning. "Här har man anlagt en mängd små slingrande gång och planterat växter i organiskt formade rabatter i gräsmattan" (*Göhle, 1988, s 35*). De lignoser som växer på denna plats är *Acacia pseudoacacia*, *Robinia*, äkta kastanj, ett "jätteexemplar" av röd dubbelblomstrand hagtorn, *Acer negundo* fol. var. (asklönn), *Cydonia japonica* (rosenkvitten), *Rhus Cotinus*, perukbuske, *Cercidiphyllum japonicum* (katsura) och *Abies nordmanniana* (kungsgran), *Acer pseudoplatanus* (sykomorlönn) (*Göhle, 1988, s 35*).

G: Husen är gulmålade med vita fönsterpartier. På slottet finns två verandor där det klättrar *Clematis*, *Calystegia* och *Lathyrus latifolius*. Mitt på gårdsplanen finns en stor rund plantering (*Göhle, 1988, s 35ff*).

H: På östra, västra och norra sidan av huset finns terrasser. På den nedersta är kastanjer planterade. Terrassen närmast huset består av blomstergrupper och gräsytor (*Göhle, 1988, s 37*).

J: Öster om slottet på nedre terrassen är huset längst i norr ett växthus. Mellan växthuset finns en liten blomsterplantering och en stödmur. Det östra huset är trädgårdsmästarbostad. De södra husen är till hälften redskapsbodar och andra halvan drivhus. I växthuset finns en stor *Rosa Cromatella*, scarlet pelargonier och många olika sorters törnrosor som *Rosa Thea*, *Mareschall Niel*, *Isabella Sprunt* och *Sombraile*. Det fanns också remonterande sorter som *Madam River* och *Senator Weisse*. I växthuset odlas också vindruvor, persikor, aprikoser och fikon (*Göhle, 1988, s 37*).

K: Här finns en park som är belägen på en hög kulle med utsikt över ägorna. Här finns tätbevuxen och hög skog (*Göhle, 1988, s 38*).

L: Det stora området norr om slottet. Här var terrängen kuperad och backig. Mycket av skogen hade blivit fälld och här och var finns kärr (*Göhle, 1988, s 38*).

Transaktioner i plantskolan

Från 1860-talet bedrevs en plantskola och en köksträdgård vid Christinehof. I Högestad & Christinehofs fideikommiss historiska arkiv finns månadsförslag transaktioner över saker som sålts och köpts i plantskolan och köksträdgården vid den här tiden bokförts. I arkivet finns även en förteckning med rubriken "Nota för frö" daterad 1865 som visar att det köpts in stora mängder av fröer till Christinehofs trädgård detta år (Huvudarkivet på Christinehof, D/X1 gr 2b - 1890-tal). De flesta fröerna är inte sortspecifierade utan står som listade med sina trivialnamn som persilja, rödlök, kålrabbi, morötter, rabarber och spenat. Inköpen av olika bönor är mer specificerade med sortnamn som prinsessbönor, stångbönor, perlebönor, waxbönor. I listan över inköpta växter och fröer finns också en del blommor och trädgårdsväxter mer eller mindre tydligt artbestämda:

Lavendel

Ett sortiment dubbla aster (Röraster) i 12 färger

Ett sortiment dubbla aster Chrysantemum

Ett sortiment Winterlöfkoier i 12 färger

Ett sortiment Engelska Sommerlöfkoier i 27 färger

Rexeda odorata

Lathyrus odorata

8 sorter bladväxter till (oläsligt ord)

20 sorter krukväxter

Cirka 30 sorter sling grupp och Rabatväxter

Några sorter (oläsligt ord) fleråriga växter

Dessa växter och fröer har köpts in för att planteras i Christinehofs park och trädgård.

I Christinehofs godsarkiv finns en faktura från 1875 eller 1885, årtalet är svårläst, daterad den 22 april i Stralsund, utställd till Piper från Von Ziegel Brämer, Kunst und Handels Gärtner, konst och handelsträdgårdsmästare. Här har ett antal trädgårdsväxter köpts in listade med vetenskapliga namn (Huvudarkivet på Christinehof, D/X1 gr 2b - 1890-tal).

Begonia semperflorens rosea, Plumbago viohl ,Scilla sibirica ,Oxalis es vulenta, Omphalodes verna (oläsligt ord), Arabis albida, Saxifraga rotundifolia, Primula aciaualis = Primula acaulis, Primula Kaschmiriana, Primula villosa, Rosa Luorentiana, Erygnium bromeliaxfolium, Eulalia japonica, Callistemon semperflorens, Mesembrianthemum deltoideum, Gunnera scabra, Sempervirum Webbianum, Sedum dasiphyllum, Sedum Lydium, Aubriectia fal. Varigatis, Morina elegans och Chamaepeus diaiantha.

Tack vare de vetenskapliga namnen går det att veta vilka de flesta av dessa växter är. Några namn har en annorlunda stavning eller är svåra att läsa på grund av handstilen. Någon växt har fått nytt vetenskapligt namn.

Plantskolan på Christinehof

1894 arbetar M. Sørenssen som trädgårdsmästare vid Christinehof. Han för bok över de växter han säljer. Köparna kommer från trakterna runt Christinehof men någon handel med boende med Krubbemölla finns inte i förteckningarna. 1894 är dessutom efter Nils Bruces bortgång. Handeln tyder på i likhet med litteraturstudierna att det är först nu som bönderna börjar anlägga trädgårdar och plantera fruktträd. I april 1894 köper Nils Andersson i Frorum 14 alléträd, 2 fruktträd, 200 hagtorn och 7 fruktbuskar. Heinge skola köper in 35 blombuskar och 40 fruktbuskar. P Svensson i Harderup köper 1 dubbel hagtorn, 9 fruktträd, 20 fruktbuskar, 45 blombuskar, 2 hängask och 50 smultron. Detta är bara 3 av 22 kunder under den 1 april till den 19 april 1894 (D/X1 gr 2c 1890-tal Christinehofs huvudarkiv).

Fideikommissarie Carl Erik Piper

Carl Erik Piper, se figur 32, var fideikommissarie på Christinehof 1850-1875. Han var gift med Elisabeth Baker och beskrevs som en "godmodig och välvillig herre". Tillsammans rustade paret upp Christinehof men renoveringar och drift var kostsamt och det uppstod ekonomiska

svårigheter. Greve Carl Erik Piper kunde inte klara att driva det omfattande fideikommisset och utsåg därför på inrådan av sin bror Fritz, Arvid Posse på Charlottenlund som förmyndare åt sig (Christinehofs Slott och Christinas wänner, u.å).

Figur 32: Porträtt av greve Carl Erik Piper målat av Bertha Valerius och är publicerat på webbsidan för Christinehofs slott och Christinas Wänner (u.å).

Alunbruket i Andrarum

Under 1600- och 1700-talet är alunbruket i Andrarum i drift. När Christina Piper köper upp och tar över driften av alunbruket under 1720-talet har bruket sin glans dagar. Skogen är en nödvändig tillgång för att hålla brukets ugnar igång. Alun har blodstillande effekter och behövs vid pappersframställning för att få bläcket att fästa bättre. Det gick så bra för alunbruket att Christina Piper belönades av staten. På bruket kunde hon stifta egna lagar och utfärda egna domar. Hon hade monopol på användningen av den skog som växte i trakten, oavsett vem som ägde den. Dessutom ansvarade ägaren för transportereringen av stockarna till bruket. 1740 lät Christina Piper bygga "Det nya huset", godset som idag heter Christinehofs slott. Christina Piper dog 1752 och lämnade då efter sig Christinehofs fideikommiss, som innebär att äldsta sonen får arva egendom, tillgångar och fastigheter (Alunbrukets historia, u.å).

Under 1700-talet visar skogsinventeringar att återväxten av skog är mycket låg. Träden har blivit avverkade i rask takt och ingen återplantering har skett. Boskapspesten som rådde under delar av 1700-talet har gjort att bönderna skaffat getter, det enda djurslaget som stod emot sjukdomen.

Getterna betar ner de träd som är på väg upp. Christina Piper låter hägna in områden för att hålla borta betande getter och för att möjliggöra för skogen att växa upp igen. Allmogen, som skött skogen i generationer, blir av med stora delar av skogen i en storm, eftersom de stormfällda träden tillfaller kungen. Under 1700-talet faller allmogen ofta träd olovligen och straffas för det. Den mark där det tidigare stått skog återplanteras inte. Istället odlar bönderna upp marken. Under hela 1700- och 1800-talet beskrivs hur efterfrågan på skog som kunde användas som virke och bränsle var hett eftertraktad. Skogen var nödvändig och den som hade makten, kungen och adeln, skrev reglerna så skogarna tillföll dem (Lagerstedt, 2020).

Det fanns få uppvuxna träd runt Krubbemölla under 1800-talet. Stränga straff väntade den som olovligen fällde träd på godsets mark. Under hela 1600- och 1700- och 1800-talet var alunbruket igång och avverkade det virke som behövdes för alunbrukets drift (Lagerstedt, 2020). Detta gör att man måste föreställa sig ett trädlöst landskap runt Vitaby under 1800-talet. På målningarna nedan, figur 33 och 34, finns landskapet runt Vitaby avmålade på 1930-talet. Notera avsaknad av uppvuxna träd.

Figur 33: "Mot Vitaby". Landskapet runt Vitaby på Österlen med kyrkan i bakgrunden. Landskapet har få träd och domineras av betesmark och åkermark. Konstnär: Prins Eugen. Prins Eugens Waldemarsudde

Figur 34: "Gräsbevuxna backar i Kivik". Landskapet har få träd och domineras av betesmark och åkermark. Konstnär: Prins Eugen. Ystads konstmuseum. Fotograf: Henrik Valentin

Figur 35 och 36: Bilderna är tagna söderut från Krubbemölla. Många stora träd finns i närmaste omgivning idag. Fotograf: Magnus Nilsson 2023

Trädgårdar och parker i Skåne under 1800-talet

Prästgårdar i Bruces område

Prästerna fick en bred utbildning och trädgårdsodling var en viktig del av deras utbildning. De förväntades att agera som goda förebilder för församlingsmedlemmarna (Svala, 2008). I Andrarum finns en prästgård som är uppförd 1876. Intill ligger klockargården där Kerstin Nilsson, Nils Bruces hushållerska som han senare bildade familj med, växte upp i huset och var dotter till klockaren.

Krageholm

Krageholms gods i Sövestads socken är beläget invid Krageholmssjön, 6 km sydväst om Baldringe där Bruce växte upp. Redan vid 1600-talet finns teckningar som visar Krageholms väl tilltagna parkanläggning med planteringar i kvartér, alléer, örtaträdgård, solur och fruktträdgård. Dessutom finns almhäckar som skydd för vinden (Dahl, 1930). Krageholm är ett gods i Sövestads socken som kom i släkten Pipers ägo i början av 1700-talet. Det var då delvis nedbrunnet och behövdes rustas upp. Christina Piper lät anlägga en ny park i fransk stil vid godset. De blomsterrabatter som redan fanns fick vara kvar vid renoveringen av godset och omläggningen av trädgården under 1700-talet (Dahl, 1930).

1800-talets idé - utbilda allmogen

Under 1800-talet flyttade många människor in till städerna för att arbeta i industrierna. Trångboddheten och fattigdomen gjorde människor sjuka. Samtidigt började nya upplysnings- och bildningsideal växa fram. För att förbättra människors försörjningsmöjligheter, ge dem kunskap om odling, utbildades arbetare och bönder. 1842 grundades folkskolan i Sverige och bönder och arbetare fick lära sig att läsa och skriva. På schemat fanns också alltid trädgårdsodling (Nolin, 2023, s 29).

Skiftesreformer som infördes under 1700-tal och 1800-tal innebar att gårdarna flyttades ut från byarna. Syftet var att effektivisera lantbruket och öka skördarna. När gårdarna flyttades ut medförde detta att varje hushåll fick större och bättre plats att anlägga trädgård för odling av köksväxter och frukt. Det dröjde till slutet av 1800-talet innan bärbuskar började odlas i större

utsträckning. Det var först då den industriella framställningen av socker hade kommit igång och sockret var nödvändigt för att förlänga hållbarheten på sylten (Nolin, 2023, s 33).

Godsägaren, greve Carl Trolle-Bonde (1843-1912) tillsammans med länsträdgårdsmästaren såg till att stora mängder fruktträd planterades på godset Trolleholms gårdar. Tillsammans utarbetade de mönsterplaner till gårdarnas trädgårdar. De hade förhoppningen att om människorna förbättrade sin förmåga att försörja sig själva skulle de också på sikt bli starkare och dugligare arbetskraft och på så sätt komma godset till nytta (Nolin, 2023, s 34).

Från 1860-talet ökade trädgårdsodlingen i flera län i Sverige. Orsaken var laga skifte, som hade ägt rum men det var också det nya bildningsidealet och hushållningssällskapets påverkan (Nolin, 2023 s 38). Hushållningssällskapen var sammansatta av herrgårdsägare, inspektorer, präster, högre tjänstemän och några få bönder. Hushållningssällskapens syfte var att i länen förbättra jordbruket men även trädgårdsodlingen. Detta gjorde de bland annat genom att uppmuntra skolträdgårdsverksamhet och dela ut böcker om trädgårdsskötsel till bönderna. 1861 delade Södermanlands hushållningssällskap ut Olof Eneroths böcker "Om fruktträds plantering och behandling" och "Trädgårdsbok för allmogen". 1879 börjades länsträdgårdsmästare anställas i länen och i och med detta utvecklades trädgårdsodlingen än mer. Länsträdgårdsmästarna var till en början mest anlitade av präster och godsägare. Under 1880-talet började hushållningssällskapen att dela ut fruktträd och bärbuskar till bönderna (Flinck, 1996).

1800-talets trädgårdsväxter

Det är svårt att hitta kvarstående kulturväxter i gamla trädgårdar. Under åren som gått har många olika arter odlats och det är svårt att veta när de olika arterna odlades. För att hitta kvarvarande kulturväxter i gamla trädgårdar är det runt husen, gårdsmiljöer och andra uthus som man ska leta. Odlingsplatser och trädgårdsmiljöer placerades i skyddat läge, gärna invid vatten. Dessa miljöer är ofta kväverika och där finns större möjlighet att hitta kvarvarande växter (Raa, 2014).

Växter som fruktträd, vårdträd, rabarber och pioner kan stå kvar där de blivit planterade. De sprider sig inte ut i naturen. När hävden av en plats upphör konkurrerar igenväxningsvegetation

ut kulturväxterna. Detta kan göra att växter för en tynande tillvaro och även om de finns kvar på platsen är de mycket svåra att upptäcka eftersom de är mindre än vad de brukar vara (Raa, 2014).

För att hitta lökväxter är det viktigt att försiktigt rensa upp på platsen så att lökarna har möjlighet att slippa konkurrensen från andra växter. Efter ett år ökar möjligheten för lökväxter att orka titta upp igen (Raa, 2014).

Trädgårdsinventering av Marie Hansson

Under 1994 inventerade Marie Hansson trädgårdar från i Skåne som anlagts under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet för att inventera växterna och vilka delar trädgårdarna vanligen bestod av.

Lusthus

I inventeringen av trädgårdarna runt Vitaby framkommer att lusthus bestående av häck och buskväxter är vanligt förekommande. "Lusthus" beskriver trädgårdsägarna en anläggning i inventeringen och syftar då på en berså bestående av häckväxter placerade i en kvadrat eller cirkel med en liten öppning. Det finns också exempel från en inventering av en trädgård där en blandhäck bestående av syrén, snöbär och hassel som trädgårdsägarna benämner som "grottan" (Hansson, 1994).

Grottor

I några av trädgårdarna fanns en eller flera kaffegrottor, ofta placerade i trädgårdens hörnor. I plan visas grottorna som platser att sitta på som är omgärdade av sten. Bland stenarna växte stenpartiväxter (Hansson, 1994).

Växter i skånsk have 1870-1920

I trädgårdsinventeringen finns en lista på de växter som vanligen förekommer i en skånsk have. Listan innehåller växter som är vanliga i Skånska trädgårdar mellan 1870-1920. I listan finns träden *Ulmus*, *Fraxinus excelsior*, *Quercus robur*, *Sambucus nigra*, *Coryllus avellana*, *Aesculus hippocastanum*, *Tilia*, *Acer*, *Salix* och *Juglans regia*. Buskar och häckar i listan är *Syringa vulgaris*, *Buxus sempervirens*, *Forsythia*, *Laburnum alpinum*, *Crataegus*, *Hydrangea*, *Cornus*,

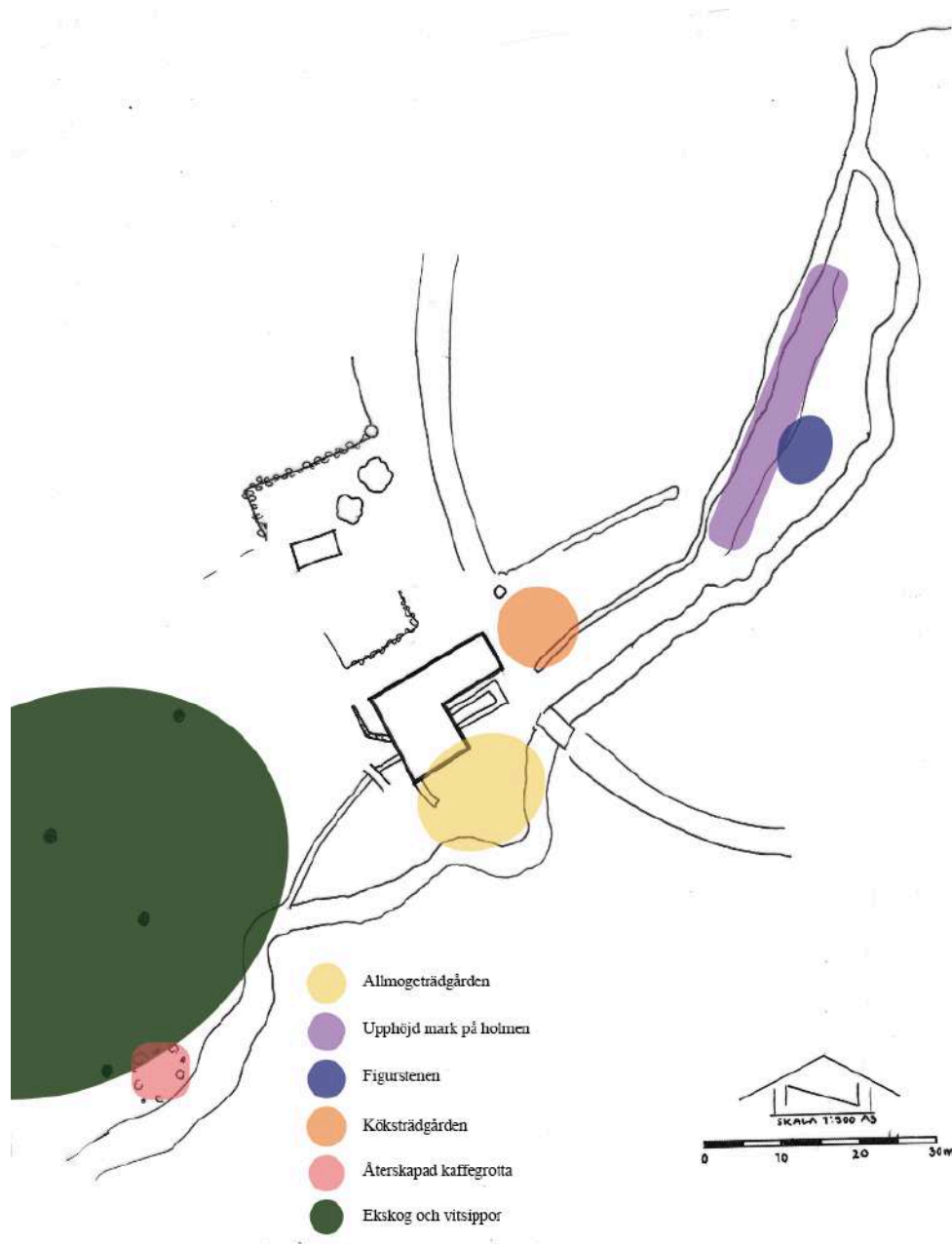
Ribes sanguineum, *Philadelphus coronarius*, *Caragana arborescens* och *Symphoricarpos*.
Perenner och annueller som finns med i listan är *Aquilegia vulgaris*, *Lupinus polyphyllus*,
Dianthus barbatus, *Lychnis chalconica*, *Digitalis purpurea*, *Hosta fortunei*, *Hosta undulata*,
Hosta sieboldiana, *Hosta lancifolia*, *Hosta ovata*, *Dicentra eximia*, *Myosotis*, *Cheiranthus cheirii*,
Corydalis lutea, *Rudbeckia lancinata*, *Phlox paniculata*, *Solidago*, *Lunaria annua*, *Heleborus*
niger, *Chrysanthemum laucstre*, *Papaver orientale*, *Campanula rotundifolia*, *Campanula latifolia*,
Campanula rapunculoides och *Stachys*. Lökväxter som listas är *Fritillaria imperialis*, olika
Narcissus ssp, *Muscari* ssp, *scilla*, *Galanthus* ssp, *Leucojum vernum*, *Crocus vernus* och *Tulipa*
ssp (Hansson, 1994).

I Vitaby inventeras en trädgård tillhörande ett litet kustnära hus. Här kantade sten från kusten
rabatterna och i gångarna fanns småsten från havet. Typiskt för trädgårdarna i Vitemölla var
enligt trädgårdsinventeringen *Cheiranthus cheirii*, gyllenlack, som frösår sig och sprids med
vinden (Hansson, 1994).

Krubbemölla - spår av parken

Illustrationsplan

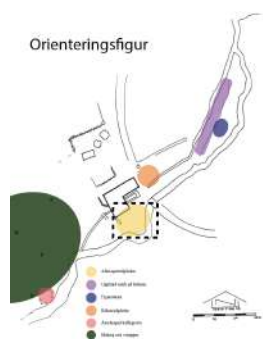
Syneförrättningen ger ledtrådar om var strukturer och lämning av parken kan finnas. I plan här under redovisas de områden som nedan beskrivs med text och fotografier.

Figur 37: Illustrationsplanen visar de områden som kan ha spår av Nils Bruces park. Bild framställd av Magdalena Mononen Persson 2023.

Allmogeträdgården

Karl och Gerda Persson som var de sista arrendatorerna på Krubbemölla och arrenderade gården mellan 1929 och 1948. Under Karl och Gerdas tid fanns en trädgård anlagd på Krubbemölla söder om bostaden. På fotografiet nedan ses en stentrappa som fortfarande finns kvar. Runt de runda planteringarna går grusgångar. I den främre planteringen blommar narcisser. Fonden utgörs eventuellt av en bokhäck. På samma plats växer idag 10 meter höga bokträd.

Figur 38: Allmogeträdgården som den såg ut mellan 1929-1948. Fotot är taget 1932 eller 1933 ,okänd fotograf. Fotografiet tillhör Gulli Öhrn som är barnbarn till Karl och Gerda.

Borden av kvarnstenar har kommit hit i ett senare skede.

Figur 39: Platsen där allmogeträdgården förut låg. Stentrappan finns kvar och i bakgrunden växer bokträd som kan vara kvar från Karl och Gerdas tid. Foto: Magdalena Mononen Persson 2023.

Figur 40: Platsen där allmogeträdgården förut låg. Till höger i bild växer Ribes uva-crispa, krusbärsbuskar. Foto: Magdalena Mononen Persson 2023.

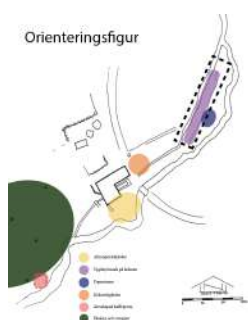

Figur 41: Platsen där allmoeträdgården låg fotograferad med drönare. Foto: Magnus Nilsson 2023.

Upphöjd mark på holmen

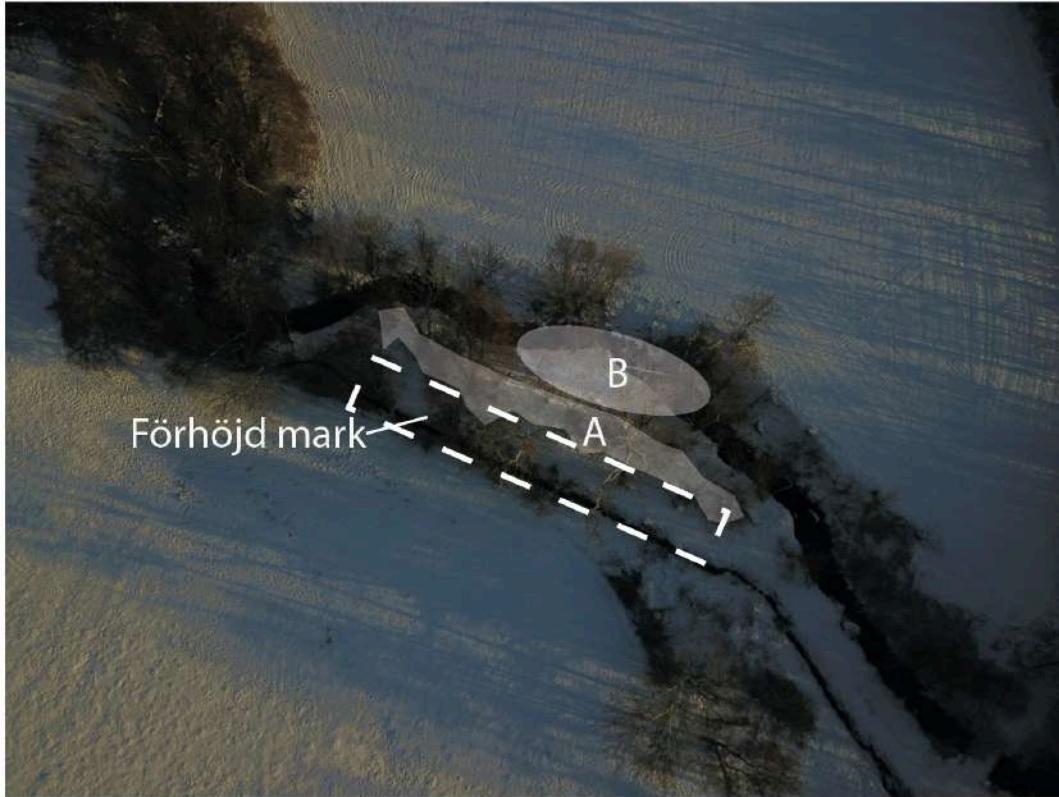
Enligt syneförrättningen ska Nils Bruce ha höjt mark öster om byggnaderna med 1,5 aln, alltså ungefär 90 cm, och anlagt en gång ovanpå. Området som är markerat med lila på orienteringskartan nedan är 90 cm högre än övrig mark på holmen.

“6:o Har Bruce öster om byggnaderna på Krubbemölla på en emellan tvenne mindre vattenströmmar kringfluten holme uti en liten skogsdunge anlagt en park med tvenne lusthus samt i och deromkring uppryckt den till hinder stående surskogen och i dess ställe anbragt gångar i flera riktningar till vid pass 320 alnars längd; **samt desslikes öster om berörda byggnader vid norra sidan af mölledammen, har han anlagt en grotta och en dertill i rak linie ledande gång af 120 alnars längd**, och under denna gång, som förr ej varit annat än ett vattenkärr, framskaffat och nedlagt en större mängd sten samt derpå lagt jordfyllning af 1 à 1 1/2 alnars höjd”. (Bruce, Tomas, 2013, s 2)

Figur42: Holmen med den förhöjda marken. Vänster om markerat område är marken lägre.

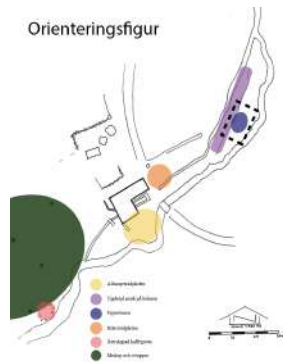
Foto: Magdalena Mononen Persson 2023.

*Figur 43: Holmen fotograferad ovanifrån. På området med streckad linje är marken högre än på övriga holmen. Marken är plan och utan stubbar från fällda träd. Område A är ojämnt och stora stenar ligger här och var. Många stubbar från fällda träd. Några större exemplar av *Coryllus avellana*, hassel, *Acer*, lönn, *Alnus*, al och *Fagus*, bokträd växer här. Område B är lägre och relativt plant. Foto: Magnus Nilsson 2023.*

Figurstenen

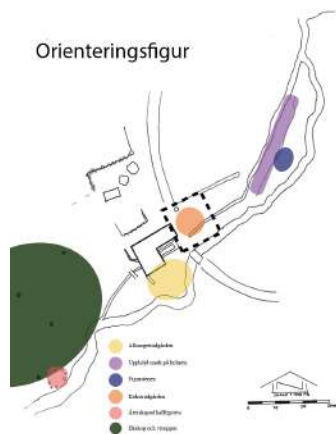
På platsen tittar en figursten upp, figur 44. Detta kan vara platsen där grottan fanns, vilket i så fall stämmer överens med beskrivningen i syneförrättningen som uttrycker att grottan skulle ha legat i anslutning till den upphöjda sten- och jordpåfyllda gången. I anslutning finns flera stora stenar men de är till största del dolda av vegetationen.

Figur 44: Figurstenen som tittar fram under en hassel. Foto: Magdalena Mononen Persson 2023.

Köksträdgården

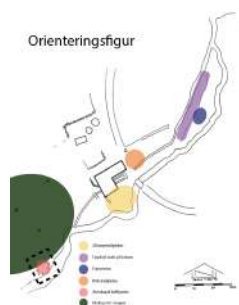
När Karl och Gerda bodde på Krubbemölla fanns en köksträdgård här. Platsen har ett skyddat och soligt läge med närhet till vatten och lämpar sig mycket bra för odling, figur 45.

Figur 45: Platsen för köksträdgården. Inga strukturer i marken ger ledtrådar. Området är fritt från träd och buskar. Foto: Magnus Nilsson 2023.

Nyanlagd kaffegrotta

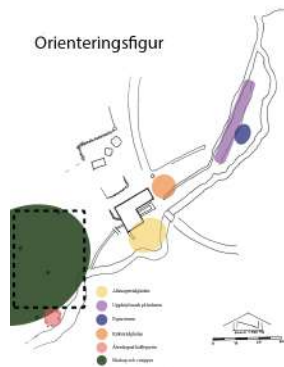
KrubbemöllaRingen har börjat anlägga en kaffegrotta på platsen där det finns gott om sten. Platsen är alldeles invid Mölleån, läget är skyddat och vackert under de gamla ekarna och bokträden, figur 46.

Figur 46: KrubbemöllaRingen har börjat bygga en kaffegrotta. Några av de större stenarna låg redan på platsen. Foto:Magdalena Mononen Persson 2023.

Ekträden

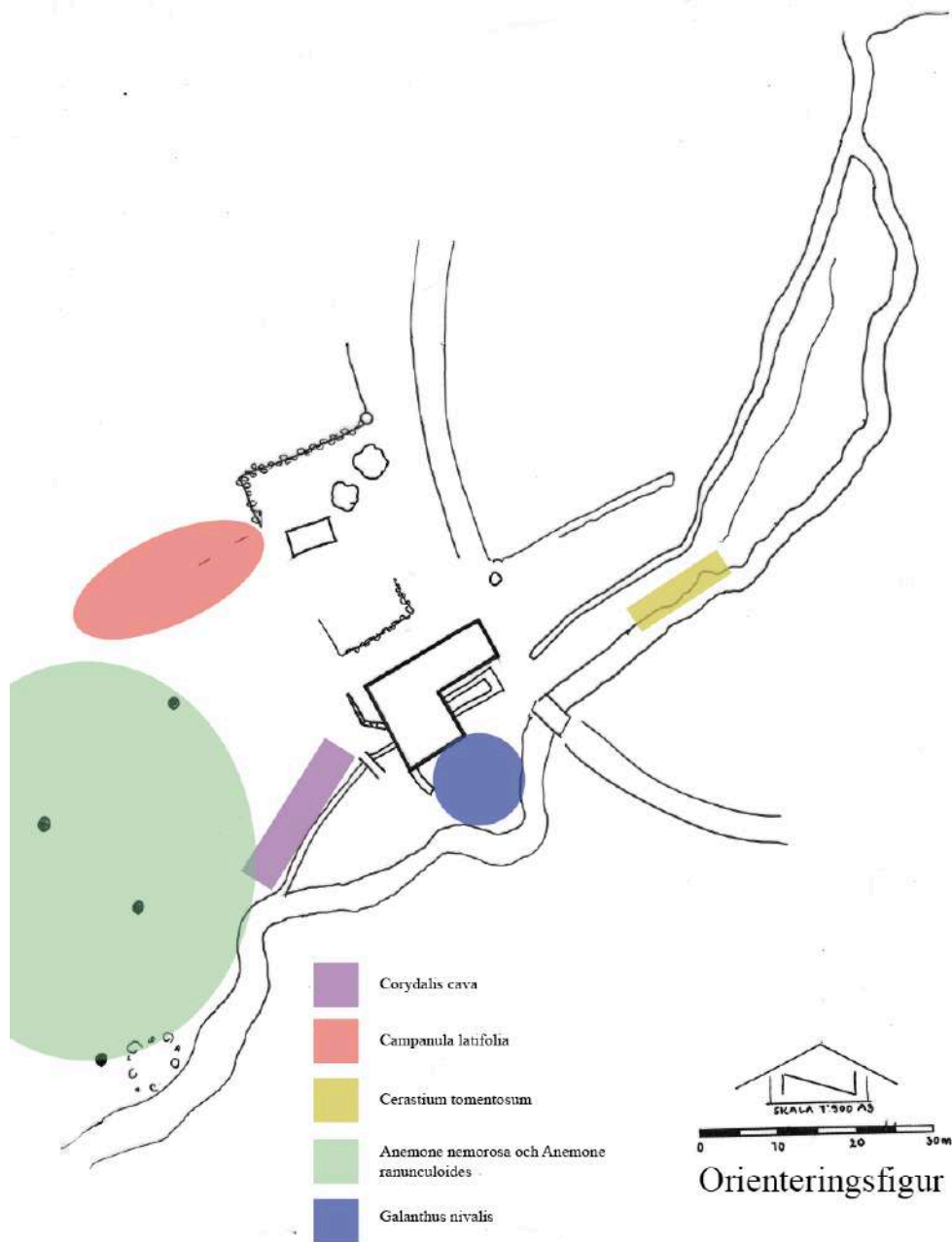
På platsen finns ekar som är flera hundra år gamla. KrubbemöllaRingen har tagit bort buskskiktet och under våren 2023 blommade vitsippor och gulsippor här, figur 47.

Figur 47: *Anemone nemorosa* och *Anemone ranunculoides* blommar under ekarna. Foto:Kalle Blomberg 2023.

Perenner och lökväxter på Krubbemölla

Planen nedan, figur 48, visar utbredningen av de perenner och lökväxter som återfunnits under vår och sommar 2023.

Figur 48: Bild framställd av Magdalena Mononen Persson 2023.

Under våren blommar *Campanula latifolia*, hässleklocka, som förekommer vildväxande i södra Sverige i lundar och på kulturmark, figur 49. Hässleklocka introducerades i trädgården under 1600-talet och var populära under 1800-talet. Hässleklockan är lättodlad och trivs i woodland och rabatt i soligt till skuggigt läge. Lägre sorter trivs bra i stenparti (Hansson, 2017).

Hässleklockans späda blad användes förr som ingrediens i recept på Vångakålsoppa, (Hansson, 97). Platsen där växten återfanns stämmer väl överens med växtens ståndortskrav.

Invid Mölleåns norrsida, precis väster om husen, växer *Corydalis cava*, hålnunneört eller skånsk nunneört, se figur 3 och 4. Arten växer vilt i skogslundar främst i Skåne och södra Sverige. Den trivs i bergsskrevor och återfinns ofta invid husgrunder. Den trivs i full sol till full skugga och självsår sig (Hansson, 2017).

Figur 49: *Campanula latifolia* på Krubbemölla.
Foto: Kalle Blomberg, 2023.

Figur 50: *Corydalis cava* som växer norr om ån vid inloppet till kvarnen. Vita och rosa exemplar. Foto: Kalle Blomberg, 2023.

Cerastium tomentosum, silverarv, började odlas i Botaniska trädgården i Uppsala under åren 1780-1800. *Cerastium* trivs som stenpartiväxt, i murar, som infattning och som marktäckare

under rosor. Trivs i väl-dränerad jord i full sol (Hansson, 2017). *Cerastium* återfinns på Krubbemölla i soligt läge bland stenar invid Mölleåns kant, figur 51.

Galanthus nivalis, snödroppe, blev vanlig i Norden under 1800-talet men har odlats här sedan 1300-talet. Den är lättodlad med robusta lökar. Den sprider sig lätt i gräsmatta och ut i omgivande lundmark. *Galanthus nivalis* beskrivs även som en stenpartiväxt (Hansson, 2019). På Krubbemölla växer snödropparna i allmogeträdgården.

Figur 51: *Cerastium tomentosum* på holmen invid Mölleån. Foto: Kalle Blomberg, 2023.

Figur 52: *Galanthus nivalis* i allmogeträdgården. Foto: Kalle Blomberg, 2023.

Anemone nemorosa, vitsippa, hemmahörande på norra halvklotets tempererade delar. Trivs i bokskogar, mullrik och väl-dränerad jord. Blommar under april och maj. Växer i naturliga planteringar under lövfällande träd och buskar (Hansson, 2019). På Krubbemölla växer vitsipporna under *Quercus*, ekarna, figur 53.

Anemone ranunculoides, gulsippa, är vildväxande i Sverige och är vanlig i Skåne. Gulsippan liknar vitsippan i ståndortskrav och utseende (Hansson, 2019). Gulsippan växer tillsammans med vitsipporna på Krubbemölla, figur 53.

Figur 53: *Anemone nemorosa* och *Anemone ranunculoides* under ekarna. Foto: Kalle Blomberg, 2023.

Lignoser på Krubbemölla

På Krubbemölla växer *Quercus robur*, ek, *Fagus sylvatica*, bok, *Alnus incana*, gråal, *Coryllus avellana*, hassel, *Ulmus glabra*, alm, *Acer* ssp, lönn och *Sambucus nigra*, fläder. Enda bärbusken på Krubbemölla är *Ribes Uva-Crispa*, krusbär, som växer i Allmogeträdgården vid kanten till Mölleån. Vid parkeringen på Krubbemölla finns ett nyplanterat *Juglans regia*, valnötsträd. Det finns inga fruktträd eller stenfruktsträd på Krubbemölla.

Resultat

Trädgårdsväxter i Skåne under 1800-talet

De växter som odlades i Skånes trädgårdar och parker under 1800-talet var talrika. Marie Hanssons växtlista över perenner som odlades i Skånska allmogeträdgårdar ger en tydlig bild av att det fanns ett stort utbud, liksom växtlistan från Christinehofs godsarkiv. Växter som gick att dela, ta sticklingar av eller som frösådde sig hade större chanser att sprida sig från godsen ut till allmogens trädgårdar.

Christinehofs handel med plantskolor i Danmark och Tyskland synliggör att det fanns ett brett utbud av perenner och fröer i trakten kring Christinehof vid tiden, kanske särskilt för Nils Bruce, som hade beröringspunkter med godset. Listorna är skrivna med växternas vetenskapliga namn, vilket gör det lättare att veta vilka faktiska arter som odlades. Även orangeriväxter som *Callistemon* och *Plumbago* fraktades från Tyskland till Christinehof.

Människor som bodde på gårdarna tillhörande godsen var tvungna att göra dagsverken på godsen och utföra bland annat trädgårdsarbete. På så sätt kom de i kontakt med nya växter och fick lära sig hur de skulle skötas. Kvinnorna som sedan fick göra dagsverken i köken på godsen fick också tillfälle att lära sig att tillreda grönsaker och frukt. Kunskapen togs sedan med till hemmet och förvaltades och användes där. Nils Bruce arbetade vid Christinehofs gods och hade många tillfällen att uppleva parken och trädgården på Christinehof. Kanske blev han bekant med trädgårdsmästaren och andra som arbetade i godsets trädgård och park.

I växtlistan med perenner inhandlade i Stralsund från 1885 på Christinehof, finns *Eulalia japonica* som numera heter *Miscantus sinensis* och är ett välanvänt prydnadsgräs i villaträdgårdar idag. Intressant är också alla de olika färger som påstås finnas på blomsterfröer inköpta 1865. På listan finns astrar i 12 färger och lövkojor i 27 färger. Nils Bruce kanske kom över några av dessa fröer som han sedan odlade på Krubbemölla?

På Krubbemölla återfanns inga fruktträd, stenfruktsträd, vårdträd, pioner, rabarber, hagtorn, syrener eller snöbärsbuskar vid inventeringen. Alla dessa växter kan enligt litteraturstudierna

förväntas återfinnas i trädgårdar från 1870-1920-talet. Den enda bärbuske som finns på platsen är några krusbärsbuskar som står i allmogeträdgården.

Biografi över Nils Bruce - relevant för studien

I mina studier har jag lagt ner mycket tid och arbete på att sammanställa vilka platser Nils Bruce bott på under sitt liv. Relevansen för detta kanske är svår att se men för mig var det ett sätt att undersöka om Nils Bruce sett olika platser, park- och trädgårdsanläggningar under sin livstid eller om han bott på samma plats under hela sitt liv.

När jag sammanställt alla de platser som Nils Bruce bott på under sitt liv anser jag att det är troligt att Nils Bruce hade en bred erfarenhetsbank av trädgårdsodling och hur en park vid tiden såg ut.

Det är intressant att Nils Bruce bott i närheten av både Krageholm och Marsvinsholm under sin uppväxt. Tyvärr har inte tiden räckt till för att studera Marsvinsholms park och trädgårdsodling och Krageholm har jag bara snuddat vid. De sammantagna litteraturstudierna visar att det var just vid godsens som trädgårdskulturen växte fram och där som allmogen influerades. Det långa avsnittet om Nils Bruces liv syftar alltså till att undersöka vad Nils Bruce kan ha sett och upplevt av park- och trädgård under sin livstid.

Trädgårdsanläggningar i Nils Bruces närområde

Nils Bruce växte upp i Baldringe. Kanske bodde han på Baldringe gård eller i närheten av Baldringe gård. Mina studier visar inte att det vid tiden fanns en trädgård på Baldringe gård, men det är inte osannolikt att det fanns en fruktträdgård på platsen.

Endast 6 km från Baldringe låg Krageholms slott och där fanns en imponerande trädgårds- och parkanläggning. Kanske fick Nils Bruce som barn möjligheten att rida med sin far, som ju arbetade som skogsvaktare, för att uppleva Krageholms gods.

Som yngling bodde Nils Bruce i Balkåkra vid Marsvinsholms gods där han gick som smedsgesäll. I mina studier har jag inte undersökt Marsvinsholm men Bruce kan möjligen ha blivit inspirerad av Marsvinsholms park.

Bruce arrenderade gårdarna Åkestorp och Allevadstorp. I mina studier har jag inte funnit några källor som indikerar att det har funnits trädgårdar på just dessa gårdar vid tiden.

Den största inspirationen till att anlägga en park menar jag att Nils Bruce fick under sin tid som hejderidare vid Christinehofs gods. Arbetet som hejderidare, ett arbete som för övrigt även hans far hade, innebar att Nils Bruce red runt på stora områden. Under dessa resor lär han ha gjort erfarenheter av park- och trädgårdsanläggningar, sett mycket och lärt känna många människor.

Kanske umgick Nils Bruce med klockarfamiljen i Andrarum, vars gård låg intill prästgården. Det var klockarens dotter, Kerstin Nilsson, som Nils Bruce levde tillsammans med sedan hans första hustru Nilla gått bort. Min studie visar att prästgårdarna ofta hade välskötta och för sockenborna föredömliga trädgårdar. Klockargården kan också ha haft en prästgårdslig trädgård.

Eftersom Nils Bruce fick en så generös pension enligt pensionsbrevet från greve Carl Erik Piper ligger det nära till hands att anta att greven och Nils Bruce hade ett gott förhållande till varandra. Kanske har Nils Bruce fått uppleva alla delarna i Christinehofs park och trädgård många gånger och på nära håll. Kanske i sällskap med greven själv?

Dessutom visade min studie att Nils Bruce bodde på Krubbemölla under ett par år tillsammans med mjölnaren och trädgårdsmästaren Lars Åström. Visserligen hittar jag inga källor som tyder på att Lars Åström verkade som trädgårdsmästare innan han gick bort eller innan han blev mjölnare på Torups gård. Jag kan heller inte veta vem som har formulerat och satt in dödsannonsen i tidningen där det står att Lars Åström är "före detta trädgårdsmästare". Kanske var det Lars Åströms fru som skrev dödsannonsen? Kanske var det Nils Bruce själv som formulerade dödsannonsen eftersom han genom den ville ge sin vän uppskattning för att de tillsammans arbetat med parken på Krubbemölla? Kanske var det så att Nils Bruce utfört de

tunga markarbetena och anläggningen medan Lars Åström hade kunskapen om växterna och odlingen?

Klart är att Nils Bruce har varit en man med ambitioner och drömmar. Det är intressant att han 1829 har planer på att flytta till Stockholm. Det har inte gått att hitta Nils Bruce i några kyrkböcker från Stockholm men det är inte liktydigt med att han aldrig kom dit. Han kan ha rest iväg och vistats i Stockholm ett kort tag. Då kan han på sin resa ha fått se mycket som skulle kunna inspirera honom under resten av hans liv.

Att Nils Bruce var en man med huvudet på skaft syns i husförhören där han oftast har högsta betyg i läsning, bibliska kunskaper samt kristna begrepp och förklaringar. Det är ovanligt att ha så höga betyg på alla husförhör har jag lagt märke till när jag läst i kyrkböckerna. Detta kanske ger en ledtråd om att prästerna som förde protokoll tyckte att Nils Bruce var en pålitlig och ärlig person. Kanske hade Nils Bruce ett nyfiket och kreativt sinne?

Vad som hände då Allevadstorp drevs i bedräglig konkurs är inte klarlagt i denna studie. Att Nils Bruce blev häktad och fick sitta på fästning under ett par år måste ha präglat hans person och livsåskådning. Intressant är också att Nils Bruce, sedan han sluppit ut ur häktet, fick en bra anställning som hejderidare på Christinehof. Jag har inte hittat några ledtrådar om varför.

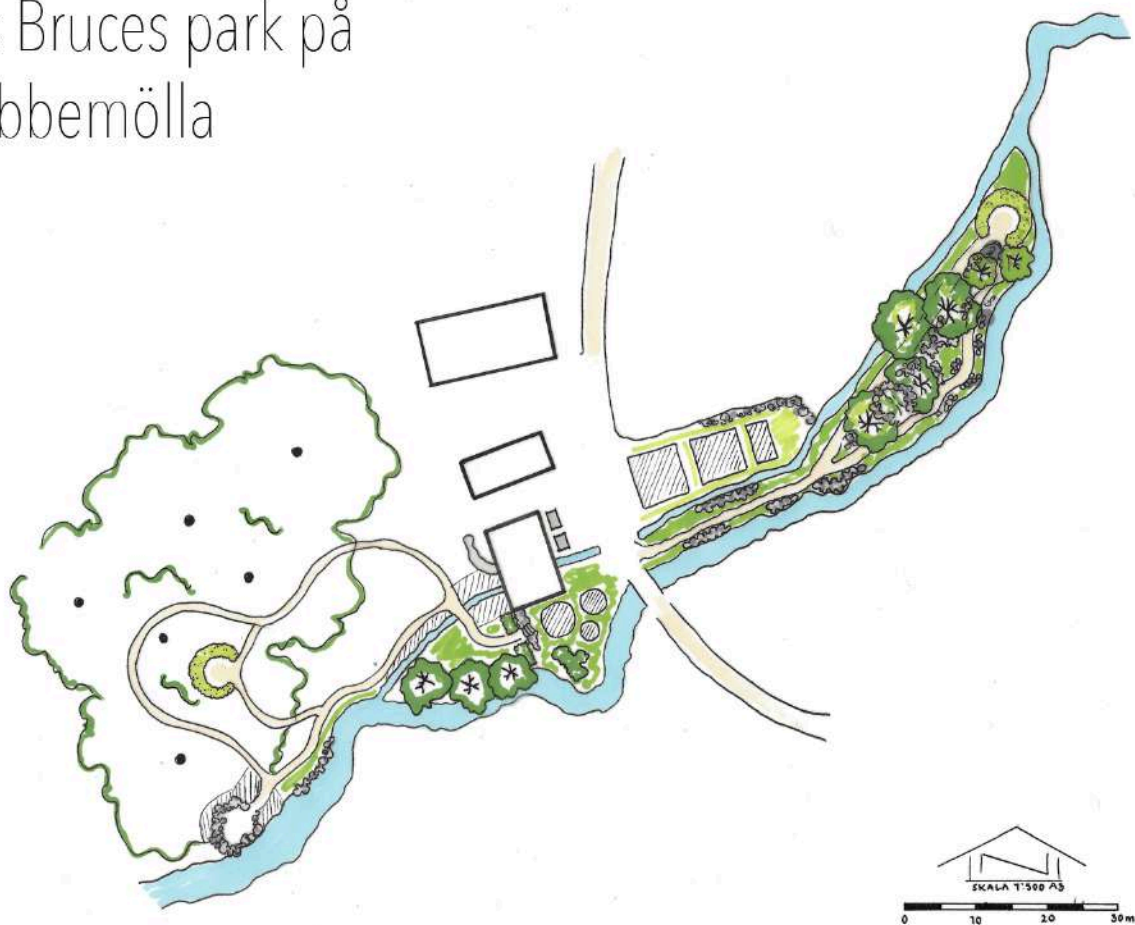
När Nils Bruces hustru Nilla dog upprättades en bouppteckning. Nils Bruce ärvde inte sin hustru utan det gjorde deras gemensamma barn. I protokollet är det två förmyndare som skriver under tillsammans med Nils Bruce. När jag jämfört bouppteckningsprotokoll från samma år har jag upptäckt att det är brukligt att använda förmyndare åt kvarvarande barn istället för att den levande föräldern är förmyndare. Mitt första antagande, att Nils Bruce efter konkursen inte längre var en betrodd man, verkar inte stämma. Det framstår istället som om arvsföljden såg annorlunda ut med 1800-talets lagar än idag.

Nils Bruce kommer till Krubbemölla som 58-åring med ett ganska hårt liv bakom sig. Trots detta har han kraft, inspiration och ambition att göra allt arbete med Krubbemölla och parken. Kanske kände han att han för första gången hade möjlighet att skapa någonting och kunna bli kvar på

platsen. Kanske var det kombinationen av människor som bodde samman på Krubbemölla, som ett litet kollektiv, som inspirerade och skapade tillsammans. Spännande och intressant är det att föreställa sig människorna som bodde under samma tak i de små fallfärdiga husen på Krubbemölla. Kanske var det så, pensionsbrevet till trots, att levnadsvillkoren var knappa och alla medel som kunde bidra till försörjningen var av största vikt. Nils Bruces melonodling, som måste anses vara ganska avancerad och anmärkningsvärd, kan tyda på att försäljningen av trädgårdsprodukterna gav en bra extra inkomst. Kiviks marknadsplats ligger bara tre kilometer öster om Krubbemölla. Kanske var det där Nils Bruce sålde det han kunde avvara. Kanske var mycket av det arbete som lades på trädgårdens främsta syfte att dryga ut hushållskassan.

Krubbemöllaparkens utformning

Nils Bruces park på Krubbemölla

Figur 54: Planillustration över Nils Bruces park så som den kan ha gestaltat sig. Planen finns på A3 i skala 1:500 som bilaga. Illustration: Magdalena Mononen Persson 2023

Orienteringsfigur

1. Drivbänkar där Nils Bruce kunde odla meloner, figur 56. Här är läget skyddat och soligt. Förmodligen odlade Nils Bruce även andra växter som trivs i växthusmiljö som slanggurka.

2. Kökslandet har en bra placering öster om bostaden, figur 57. Här låg kökslandet under 1900-talet och Karl och Gerdas tid. Läget är soligt och skyddat och det är nära ån och bostaden.

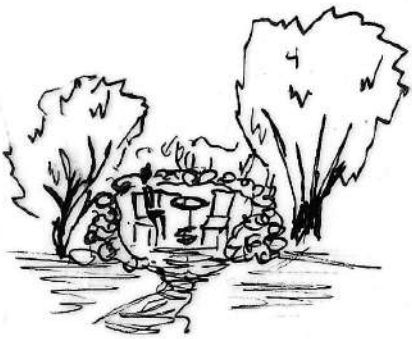

3. Här börjar en 30 meter lång gång ut på holmen, kantad av stora stenar och stenpartiväxter som trivs i soligt läge. Här växer *Cerastium tomentosum*, silverarv.
4. Gången fortsätter längs med den förhöjda marken ytterligare 40 meter åt nordväst och följer Mölleåns sträckning,

figur 58. Precis vid punkt 4 ligger kaffegrottan, figur 55. Här är skuggigt med utsikt åt söder. Landskapet och vyn är öppen och trädfri.

5. Här växer perenner som trivs i skugga och fukt. Många stora stenar tittar upp i dagen och gången slingrar sig fram.

6. Längst ut på udden finns ett av de så kallade lusthusen. Ett buskage omgärdat av bok- och hasselbuskar. Holmens träd är små men ger skön skugga. Träden är välskötta exemplar av vildväxande hassel, bok och alträd.

*Figur 55: Grottan på holmen, punkt 4 på
illustrationsplanen. Illustration: Magdalena
Mononen Persson 2023*

*Figur 56: Drivbänkar.
Illustration: Magdalena Mononen Persson*

*Figur 57: Köksträdgård
Illustration: Magdalena Mononen Persson*

*Figur 58: Gången på upphöjd mark.
Illustration: Magdalena Mononen Persson*

Orienteringsfigur

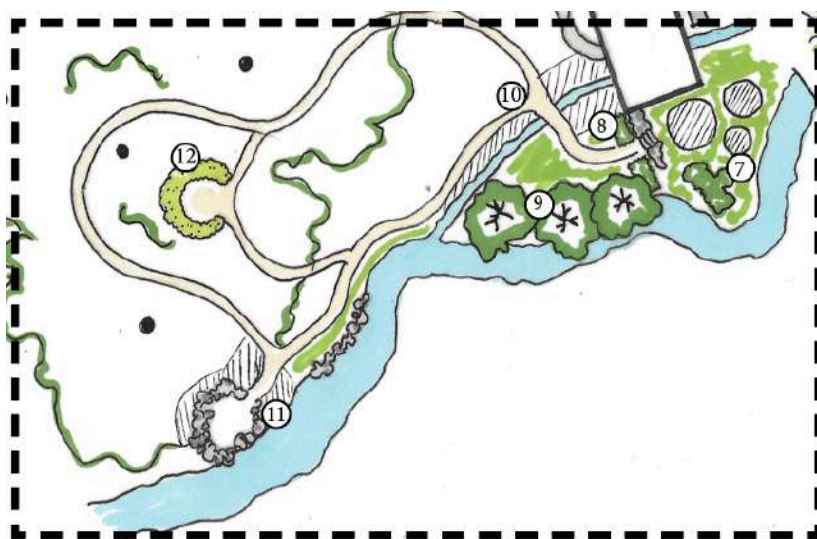

7. Platsen har ett skyddat och soligt läge. Här kan Nils Bruce haft "herrschaftsbetonade blomsterplanteringar". Annueller som *Erysimum* (*Cheiranthus*) *cheiri* som vill ha soligt läge, kan ha trivts på Bruces tid, men gått ut senare, då platsen skuggas av större träd. På platsen antar jag att det växte bärbuskar eftersom det finns kvar några krusbärsbuskar på platsen idag, figur 59. Ovanför stentrappan växte en

bokhäck.

8. Plats för plantering där växter som *Corydalis cava* och *Campanula latifolia* kan ha vuxit.

9. Kanske växte fruktträd här eller andra mindre träd.

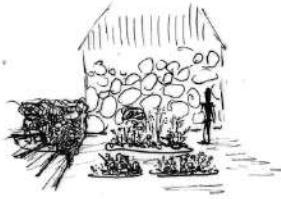

10. Gångarna Nils Bruce anlagt uppmätte totalt 200 meter och måste därför ha slingrat sig runt även väster om husen under ekarna.

11. På platsen finns mycket stenar kvar och därför har Krubbemölla Ringen valt att återskapa en

grotta här. Kanske låg det en grotta här med planteringar av stenpartiväxter och skuggtåliga växter.

12. Ytterligare ett lusthus kan ha haft sin plats i den lummiga ekskogen, figur 60.

Figur 59: Annuellplantering.

Illustration: Magdalena Mononen Persson

Figur 60: Lusthus av bokträd.

Illustration: Magdalena Mononen Persson

Vidare studier av Krubbemölla

För att säkerställa var trädgårdsgångar har legat måste trädgårdsarkeologiskt arbete utföras. Gångarna kan ha varit anlagda av sjösten som i trädgården i Vitemölla och borde då synas som profiler i grävda schakt. I området kring köksträdgården, allmogeträdgården, på holmen och utmed ån sydväst om byggnaderna är det troligt att jordprofiler skulle kunna avslöja trädgårdsgångar och odlad, bearbetad jord.

Marken på holmen bör undersökas för att finna fler figurstenar. Stenarnas placering skulle kunna ge ledtrådar om grottans placering. Trädgårdsarkeologiska undersökningar skulle kunna visa spår av fröer och växtdelar från växter som vuxit på platsen. En trädgårdsarkeologisk undersökning skulle kunna ligga till grund för det kulturhistorisk värdefulla projektet att återskapa parken på Krubbemölla.

En inventering av växtligheten på Krubbemölla bör göras under kommande år för att undersöka om fler lökväxter tittar upp sedan buskskiktet tagits bort. Vilande fröbanker kan också komma att gro kommande säsonger och ge intressanta indikationer och ledtrådar om vilka växter som odlats på platsen.

Lars Åströms liv och erfarenheter som trädgårdsmästare är intressant att undersöka gällande vidare studier av Krubbemölla.

Relevant är också att undersöka om det finns ett domstolsprotokoll från häktesförhandlingen när Nils Bruce sattes i häkte för bedräglig konkurs på arkivet i Lund. Information om vad som

föranlett konkursen kan ge möjlighet att få veta mer om Nils Bruces karaktär och personlighetsdrag. Tiden räckte inte till för detta under mina studier.

Källkritik

Min studie kring Nils Bruces liv bygger på släktkrönikan och den information som jag hittat i kyrkböckerna. Informationen i kyrkböckerna om Nils Bruce har jag använt för att jämföra med informationen om Nils Bruces liv i släktkrönikan. Kyrkböcker och släktkrönika beskriver Nils Bruces liv på samma sätt och med samma kronologi. Därför kan man anta att min biografi över Nils Bruce är rimlig.

För att beskriva Christinehofs gods under 1800-talet har jag varit hänvisad till litteratur som har några år på nacken vilket kan medföra att slutsatser och information från källorna inte längre är korrekta.

Den litteratur som handlar om 1800-talets trädgårdshistoria är nyligen publicerad och stämmer väl överens med litteraturstudier i äldre litteratur i samma ämne.

Tidsbegränsningen har gjort att jag inte hunnit besöka arkivet i Lund för att inhämta information om Krageholm. Där hade jag kanske kunnat hitta fler växtlistor från 1800-talet som hade varit relevanta för min studie om vilka växter som odlades.

De slutsatser jag dragit om Krubbemölla parkens utformning i mitt gestaltningsförslag behöver kontrolleras mer utförligt med hjälp av undersökning av platsen. Att gräva där den upphöjda gången och figurstenen påträffades skulle kunna leda till att mina slutsatser förstärktes eller försvagades beroende på vad som påträffades på platsen. Att utföra växtinventeringen på Krubbemölla under en längre tidsperiod hade också kunnat ge ett bredare resultat.

Avslutande reflektion

Under arbetets gång har jag hittat betydligt mer material än vad jag hade väntat mig att göra. Den hjälp jag fått av Gert Lagerstedt på Christinehofs godsarkiv har varit oumbärlig då hade hjälpte mig att plocka fram relevanta mappar och snabbt svarat på frågor som uppkommit under

arbets gång gällande alunbruket och arkivstudier gällande kyrkoböcker. Om jag hade haft mer tid hade jag kanske kunnat hitta ännu mer relevant material bestående av växtlistor från Christinehofs trädgård.

KrubbemöllaRingens medlemmar Henrik Valentin och Kalle Blomberg har varit till stor hjälp i arbetet. De delade generöst med sig av fotografier och relevanta kontaktuppgifter för Krubbemölla. De visade runt mig vid mitt första platsbesök på Krubbemölla, vilket var helt avgörande för att få en god förståelse av platsen.

I början var det svårt att veta var jag skulle lägga fokus i arbetet, eftersom jag inte visste vilken typ av material jag skulle komma att hitta. Marie Hanssons trädgårdsinventering från 1994 på Regionmuseet i Kristianstad var en av de källor jag hittade sent i arbetsprocessen. Den hjälpte mig mycket i att besvara frågan vilka trädgårdsväxter som odlades under 1800-talet. Under studiens gång har det blivit tydligt hur viktigt det är att ta hjälp av arkivarier för att hitta relevant material.

Jag tycker att det är synd att arkiv digital är en betaltjänst. Om jag inte hade bekostat ett inlogg hade resultatet av studien inte blivit detsamma. Arkivmaterialet från arkiv digital som har legat till grund för studien har varit avgörande gällande historiska kartor från Christinehof.

Referenser

Litteratur

Dahl, Carl G. (1930). Krageholm Skåne Sövestads socken I: Wadsjö, Harald & Lundberg, Erik *Svenska trädgårdskonsten sådan den till våra dagar bevarats i anläggningar vid slott och herrgårdar Del 1*. Stockholm: Fören. s. 92-101

Flinck, Maria (1996). *Tusen år i trädgården - från sörmländska trädgårdar och bakgårdar*. [Ny utg.] Stockholm: Rabén Prisma

G. Henriksson, Elin (2013) Guide till svensk landskapsarkitektur. I: Hallemar, Dan; Kling, Anders. *1850-1920* Stockholm: Arkitektur

Göhle, Maria; Göransson, Christer; Hedvall, Kristina (1988) *Christinehofs barockträdgård: en tillbakablick med framtiden i sikte*. Alnarp: Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp

Hansson, Marie (2017). *Perenner: Våra trädgårdsväxter* Fjärde upplagan [Malmö]: Babel Förlag

Hansson, Marie (2019). *Lökar & knölar*. Andra upplagan [Malmö]: Babel Förlag

Hansson, Marie (1997). *De skånska trädgårdarna och deras historia*. Lund: Signum

Lagerstedt, Gert (2020). *Andrarums alunbruk: ur arkivens gömmor, om verket och dess människor*. [Brösarp]: [Gert Lagerstedt]

Nolin, Catharina (1999). *Till stadsbornas nytta och förlustande: den offentliga parken i Sverige under 1800-talet*. Diss. Stockholm: Univ

Nolin, Catharina (2023). 1800-talet - mångfaldens trädgårdar och parker. I: *Svensk Trädgårdshistoria 1800- och 1900-tal* Stockholm: Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien s. 27-106

Svala, Catharina (2008). *Från kålgård till villaträdgård: lantgårdens trädgård, utveckling och betydelse*. Alnarp: Movium

Ohlén, Carl-Eric, Sydow, Waldemar von, Björkman, Sten (1937) Krageholm I: Sydow, Waldemar von, Björkman, Sten. *Svenska gods och gårdar D. 8 Skåne, [3] Östra delen : Albo, Gärds, Ingelstads, Järrestads och Villands härad*. Uddevalla: Svenska gods och gårdar

Publikationer

Riksantikvarieämbetet (2014) *Gamla trädgårdsväxter: nyttans och nöjets biologiska kulturarv*
<https://pub.raa.se/dokumentation/7d56c4c5-2dcc-43b6-b4ef-f64ae43cdc34/original/1>
[2023-11-21]

Arkiv

Riksarkivet (u.å) Folkräkning 1880-12-31 - Vitaby församling, Kristianstads län. *Utdrag ur husförhörslängden för Hvitaby församling*. bildid: Folk_811114-017
https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/Folk_811114-017 [2023-11-24]

Arkiv digital (u.å) Sövestad Husförhör 1831-1840 <https://www.arkivdigital.se/> (betaltjänst)
Sövestad AI:7 (1831-1840) Bild 104 / Sida 94
https://app.arkivdigital.se/volume/v112547?image=104&page=94®ister_collection=28®ister_post_aid=r5.p184295686 [2023-12-11]

Arkiv digital (u.å) Balkåkra, Snårestads och Skårby Husförhörslängd 1827-1831
<https://www.arkivdigital.se/> (betaltjänst) Balkåkra AI:8 (1827-1831) Bild 1580 / Sida 150
https://app.arkivdigital.se/volume/v108321a?image=1580&page=150®ister_collection=28®ister_post_aid=r5.p211044475 [2023-12-11]

Arkiv digital (u.å) Albo härads bouppteckningar 1848-1849 <https://www.arkivdigital.se/> (betaltjänst) Albo häradsrätt (L) Flla:46 (1848-1849) Bild:3730 Sida:114
<https://app.arkivdigital.se/volume/v157499?image=3730> [2023-12-11]

Arkiv digital (u.å) Blentarps husförhörlängd 1845 <https://www.arkivdigital.se/> (betaltjänst)
Blentarp AI:31 (1844-1845) Bild 700 / Sida 64
https://app.arkivdigital.se/volume/v108572a?image=700&page=64®ister_collection=28®ister_post_aid=r5.p182867749 [2023-12-11]

Arkiv digital (u.å) Vitaby husförhörlängd 1828-1833 <https://www.arkivdigital.se/> (betaltjänst)
Vitaby (L) AI:2 (1828-1833) Bild: 71 Sida: 69
https://app.arkivdigital.se/volume/v101850?image=71&page=69®ister_collection=28®ister_post_aid=r5.p210214879 [2023-12-11]

Arkiv digital (u.å) Vitaby husförhörlängd 1847-1855 <https://www.arkivdigital.se/> (betaltjänst)
Vitaby AI:5 (1847-1855) Bild 79 / Sida 21 <https://app.arkivdigital.se/volume/v101853?image=79>
[2023-12-11]

Arkiv digital (u.å) Vitaby husförhörlängd 1855-1861 <https://www.arkivdigital.se/> (betaltjänst)
Vitaby AI:6 (1855-1861) Bild 106 / Sida 117
<https://app.arkivdigital.se/volume/v101854?image=106> [2023-12-11]

Högestad & Christinehof fideikomiss historiska arkiv *Huvudarkivet på Christinehof, , D/XI gr 2b - 1890-tal* [2023-11-17]

Högestad & Christinehof fideikomiss historiska arkiv *Huvudarkivet på Christinehof, , D/XI gr 2c - 1890-tal* [2023-11-17]

Högestad & Christinehof fideikomiss historiska arkiv *1874-1875 Hufvudbok vid Kristinehof. Pensioner.* [2023-11-17]

Kungliga biblioteket, svenska dagstidningar. *Skånska posten, tidning för Kristianstads stad och län No:8* (1870-01-29)

<https://tidningar.kb.se/2810678/1870-01-29/edition/165040/part/1/page/1/?q=krubbem%C3%B6lla%201870> [2023-12-12]

Regionmuseet i Kristianstad (1994) Marie Hansson. *Kristianstads läns museums trädgårdsinventering 1994* [2023-12-08]

Artiklar

Albo härads hembygdsförening (u.å) *Krubbemölla*

<https://www.hembygd.se/albo-harad/krubbemolla> [2023-11-28]

Alunbruket (u.å) *Alunbrukets historia* <https://alunbruket.com/alunbrukets-historia/> [2023-12-19]

Bruce, T. (2013) *Nils Bruce på Krubbemölla 1858-1887.*

https://filer.hembygd.se/albo-harad/uploads/files/2021/04/07/Krubbem%C3%B6lla_Nils%20Bruce.pdf

[2023-11-08]

Ejder, Bertil (1958) *Skånes ortnamn Serie A Bebyggelsenamn, D 1 Albo härad.* Lund:

Gleerupska univ.-bokh. <https://isof.diva-portal.org/smash/get/diva2:1090716/FULLTEXT02.pdf>

[2023-11-24]

Christinehofs slott med Christinas wänner (u.å) *Carl Erik Piper*

<https://www.christinehofslott.se/carl-erik-piper/> [2023-12-12]

Stenfheldt, Bo (u.å) *Vem var Gerda Persson, Krubbemölla?*

https://filer.hembygd.se/albo-harad/uploads/files/2021/04/07/Krubbem%C3%B6lla_Gerda%20Persson.pdf [2023-11-22]

Högman, Hans (2023) *Historia Hans Högman - gamla mått och vikter*
http://www.hhogman.se/matt_vikter.htm [2023-12-12]

Riksantikvarieämbetet (2022) *Om historiska parker och trädgårdar*
<https://www.raa.se/kulturarv/landskap/historiska-parker-och-tradgardar/om-historiska-parker-och-tradgardar/> [2023-11-08]

Wulff, Albin (u.å) *Krubbemölla*
https://filer.hembygd.se/albo-harad/uploads/files/2021/10/02/Krubbem%C3%B6lle_Albin%20Wulff.pdf [2023-12-12]

Österlens vattenråd (2023) *Mölleån* https://www.osterlensvattenrad.se/?page_id=73
[2023-12-19]

Figurförteckning

Kartor och bilder

Fi gu r nr.	Upphov	Fig ur nr.	Upphov
1.	© Lantmäteriet översiktskarta, 2023	31	<i>Bearbetad planritning av Christinehofs omgivningar, park och trädgårdar (Göhle, s 34, 1988).</i>
2	Fotografi Magdalena Mononen Persson 2023	32	<i>Porträtt av greve Carl Erik Piper målat av Bertha Valerius</i>
3	Fotografi Magnus Nilsson 2023	33	<i>“Mot Vitaby”. Konstnär Prins Eugen. Prins Eugens Waldemarsudde</i>
4	Fotografi Magnus Nilsson 2023	34	<i>“Gräsbevuxna backar i Kivik”. Konstnär Prins Eugen. Ystads konstmuseum Fotograf: Henrik Valentin</i>
5	<i>Karta över ägorna till en del byar... 1877, Högestads och Christinehofs Fideikomiss historiska arkiv - Huvudarkivet</i>	35	Fotografi Magnus Nilsson 2023
6	Fotografi Magnus Nilsson 2023	36	Fotografi Magnus Nilsson 2023
7	Fotografi Magnus Nilsson 2023	37	Illustration framställd av Magdalena Mononen Persson 2023
8	<i>Karta öfver en del hemman och lägenheter 1917-1918, Högestads och Christinehofs Fideikomiss historiska arkiv - Huvudarkivet</i>	38	Fotografi, okänd fotograf, 1932 eller 1933. Tillhör Gulli Öhrn.
9	Fotografi Torsten Bruce 1944. Albo härads hembygdsförening.	39	Fotografi Magdalena Mononen Persson 2023

10	Fotografi Torsten Bruce 1944. Albo härads hembygdsförening.	40	Fotografi Magdalena Mononen Persson 2023
11	Fotografi Torsten Bruce 1944. Albo härads hembygdsförening.	41	Fotografi Magnus Nilsson 2023
12	Fotografi Magnus Nilsson 2023	42	Fotografi Magdalena Mononen Persson 2023
13	<i>Karta öfver en del af ägorne till Torups Säteri och By. 1845-1853.</i> Högestads och Christinehofs Fideikomiss historiska arkiv - Huvudarkivet	43	Fotografi Magnus Nilsson 2023
14	<i>Karta öfver ägorne till en del byar 1877.</i> Högestads och Christinehofs Fideikomiss historiska arkiv - Huvudarkivet	44	Fotografi Magdalena Mononen Persson 2023
15	<i>Karta öfver en del af ägorne till Torups Säteri och By. 1845-1853.</i> Högestads och Christinehofs Fideikomiss historiska arkiv - Huvudarkivet	45	Fotografi Magnus Nilsson 2023
16	<i>Karta öfver ägorne till en del byar 1877.</i> Högestads och Christinehofs Fideikomiss historiska arkiv - Huvudarkivet	46	Fotografi Magdalena Mononen Persson 2023
17	<i>Karta öfver ägorne till en del byar 1877.</i> Högestads och Christinehofs Fideikomiss historiska arkiv - Huvudarkivet	47	Fotografi Kalle Blomberg 2023
18	<i>Karta öfver ägorne till en del byar 1877.</i> Högestads och Christinehofs Fideikomiss historiska arkiv - Huvudarkivet	48	Illustration framställd av Magdalena Mononen Persson 2023

[5B55.504625.13.950233.null.0%5D.%5B55.448368.13.716002.null.0%5D.%5B56.024483.14.159317.null.0%5D.%5B55.60279.12.987213.null.0%5D.%5B55.725539.13.961735.null.0%5D.%5B55.688502.14.166967.null.0%5D.%5B55.717732.13.960404.null.0%5D%5D%7D&q=%22Ryds%20god%22.geo&sv=true](https://minkarta.lantmateriet.se/) [2023-12-07]

Lantmäteriet (2023) *Simrishamn Krubbemölla*. SWEREF 99 TM N 6171720, E 447624
WGS84

55°41'18.4"N 14°10'0.8"E Karta [Kartografiskt material].

<https://minkarta.lantmateriet.se/> [2023-11-14]

Lantmäteriet © Historiska kartor: Generalstabskarta 1933, Kristianstad, 6-6, RAK [Kartografiskt material]

<https://historiskakartor.lantmateriet.se/hk/viewer/internal/J243-6-6/52414b5f4a3234332d362d36/rak2/RAK/Kristianstad.%206-6/Generalstabskartan>

Karta öfver en del af ägorne till Torups Säteri och By samt Insockne Frälsehemmanen no 6, 7, 11, och 12 Hvitaby och Krubbemölla uti Christianstads Län, Albo Härad, Hvitaby socken.

Upprättad av Malte Brorström och P. Jönsson Högestads och Christinehofs Fideikommiss
historiska arkiv - Huvudarkivet (L, M) JX:85 1845-1853 <https://www.arkivdigital.se/>

[2023-11-14]

Karta öfver ägorne till en del byar, Hemman och Lägenheter lydande under Christinehofs Säteri uti Christianstads Län, Albo och Gerds Härader, Hvitaby, Raflunda, Eljaröds, Brösarps, Mellby, Sancte Oloff och Efveröds socknar. Upprättad av S. M. Hallström. Högestads och Christinehofs Fideikommiss
historiska arkiv - Huvudarkivet, (L, M) JX:141 1877-1877

<https://www.arkivdigital.se/> [2023-11-14]

Karta öfver en del hemman och lägenheter allt på sätt beskrifningen visar, lydande under säteriet Kristinehof i S:t Olofs, Hvitaby och Raflunda socknar, Albo härad och Kristianstads län.

Upprättad 1917-1918 av Johan Söderqvist. Högestads och Christinehofs Fideikommiss
historiska arkiv - Huvudarkivet (L, M) 201 (1917-1918 <https://www.arkivdigital.se/>

[2023-11-14]

Bilageförteckning

Bilaga 1 - Bouppteckningen efter Nilla Holmström

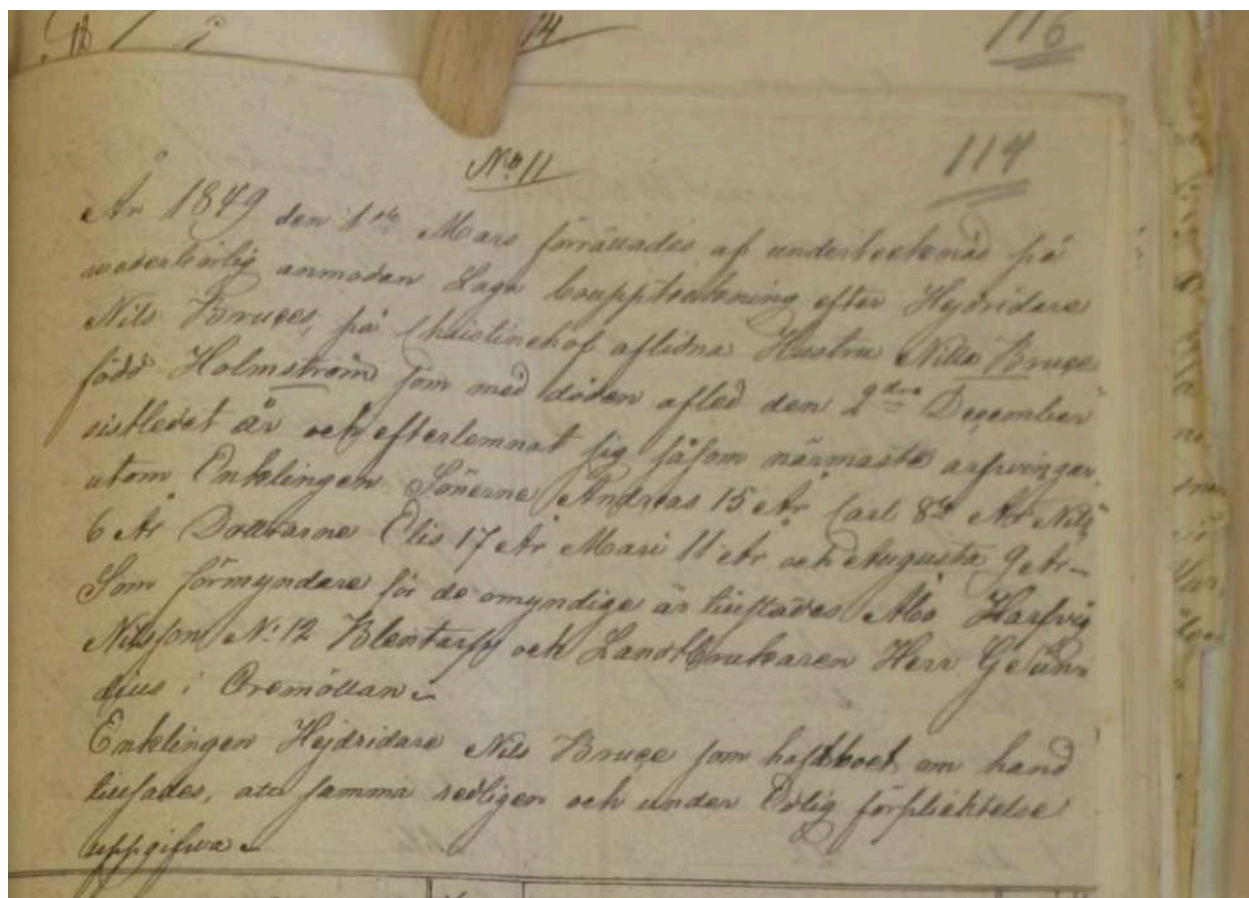
Bilaga 2 - Pensionsbrevet från Carl Erik Piper

Bilaga 3 - Syneförrättningen

Bilaga 4 - Fristående fil. Illustrationsplan över gestaltningsförslaget av Nils Bruces park i A3

Bilaga 1

Bouppteckningen efter Nilla Holmström

	Banko	Transport	
<u>Möbler</u>			
En bitad bänan 15" tj - 4 ..		1 Fäcke och 1 jär	25
1 Skap med spegeldörrar - 1 ..		Gryta - - - - -	11
1 Kåst bord - - - - - 5 ..			
1 Stolar - - - - - 4 ..			
1 St. Toillet speglar - - - 32.			
1 spegel - - - - - 16.			
1 Soffa - - - - - 6 ..			
1 dag fäng - - - - - 2 ..			
1 Klocka - - - - - 1	25		
<u>Sängkläder</u>			
1 utblågans dagliga fäng			
1 soppåse af 1 väng 1 Röd			
1 vändig kinnuddsdyne 1 dito			
1 kinnudds kuddar 1 Linne			
1 Bolster 3 Hufvud			
1 dyne 4 Ullna huf			
1 vud fultor 2 Laken			
Transport 100 25			
<u>Gängkläder</u>			
		1 Blå Solides klämnig - 10.	
		1 Svart Tibetets dito - 2 ..	
		1 Ljusbli - dito - dito - 3 ..	
		1 Grön wadmuss dito - 3 ..	
		11 Rödbrigt Wärbarns dito 1 16.	
		10 st. Kinty - 3 1/2 - - - 6 32.	
		1 stoff - - - - - 32.	
		3 st. klömmor - - - - - 32.	
		1 Guldbrun Ullschawl - - 32.	
		1 Rull - dito - - - - - 32.	
		1 dito - dito - - - - - 12.	
		1 Halfrida dito - - - - - 32.	
		1 Silke schawl - - - - - 32.	
		1 Gulrandig dito - - - - - 12.	
		Transport 30 14 30	

Am 27sten ... tamente ... 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30.

Transport 30 24 36
 1 Gredelin halvdisk . 5.
 3 styk Læfte midtens . 16.
 1 Læfte firkant . 12.
 1 Blommet fitt dito . 16.
 12 styk Halskrager . 32. 32 10.

Linne

17 styk Handduker . 1 32.
 1 Dorgels bord duk . 32.
 1 dito dito . 1 .
 1 dito dito . 16.
 1 dito dito . 8.
 1 dito dito . 32.
 1 Dorgels dito . 1 .
 13 styk Servetter . 2 .
 6 styk Orngotts was . 1 .

Transport 8 24 68 10.

Transport 18 8 24 68

1 Læfte Læker . 1 .
 4 styk blingarn dito . 2 .
 2 Læfte dito . 2 .
 3 blingarn dito . 1 16.

Diverse

1 Waggur . 5 .
 1 Skjultover fiekur . 5 .
 1 Måler . 32 .
 1 Hækkbræde 1/4 Kap. m. . 5 .
 1 Byl . 24 .
 3 Balje . 1 .
 1 Glets man . 24 .
 1 table . 8 .
 2 styk spinnrockur . 16 .
 En del barn klæder . 32 .

Summa Banko 18 8 24 68

Boets Gravationer

Boegravnings kostnad	Banko R. R.	53	10
Herr Inspektör Nordbladh på Andrarums Alms- brotts förtjän och skuldfedel		40	
Stämmedeman Per Ekman; Öfverst och skuldfedel den 19 Febr 1848		11	5
Rante från samma dag till den 1 Mars 1849		34	4 11 39
Landtände J. T. Blumer i Christianstad förtjän och rkt		15	8
Landtände Christian Sjvingberg som förtjän och rkt		2	48
Gästfri handtände Rosenqvist		12	
Commissarien A. J. Montén Pflunder		14	
Nils Larsson Haastromp		6	
Herr Inspektör Nordbladh		16	32
Inspektör N. H. Thlberg i Käsky rest i skuldfedel		10	

Transport B. R. 161 935

Transp. at. 161-43. 8-4

Löfmanth Porten förklarad i Lofvostad _____ 8-00

Köpsföretagets afsvare _____ 1-00

Färdprocent på färdvärdens utläggning ~~100000~~ _____ 6-00

Inregistrering _____ 12-00

för Wärdningen _____ 2-00

Summa Skade 1/3-13-8.

Att jag redligen uppgifvat ägarlätenskapen efter min afledna
 Hustru på den där vid tidpunkten hafans det blev jag med
 De hafanna om jag på febrar

Nils Torng

Som förmyndare underskrifve

M G Sandius

Karlwig H N S Nilsson

Oremännen

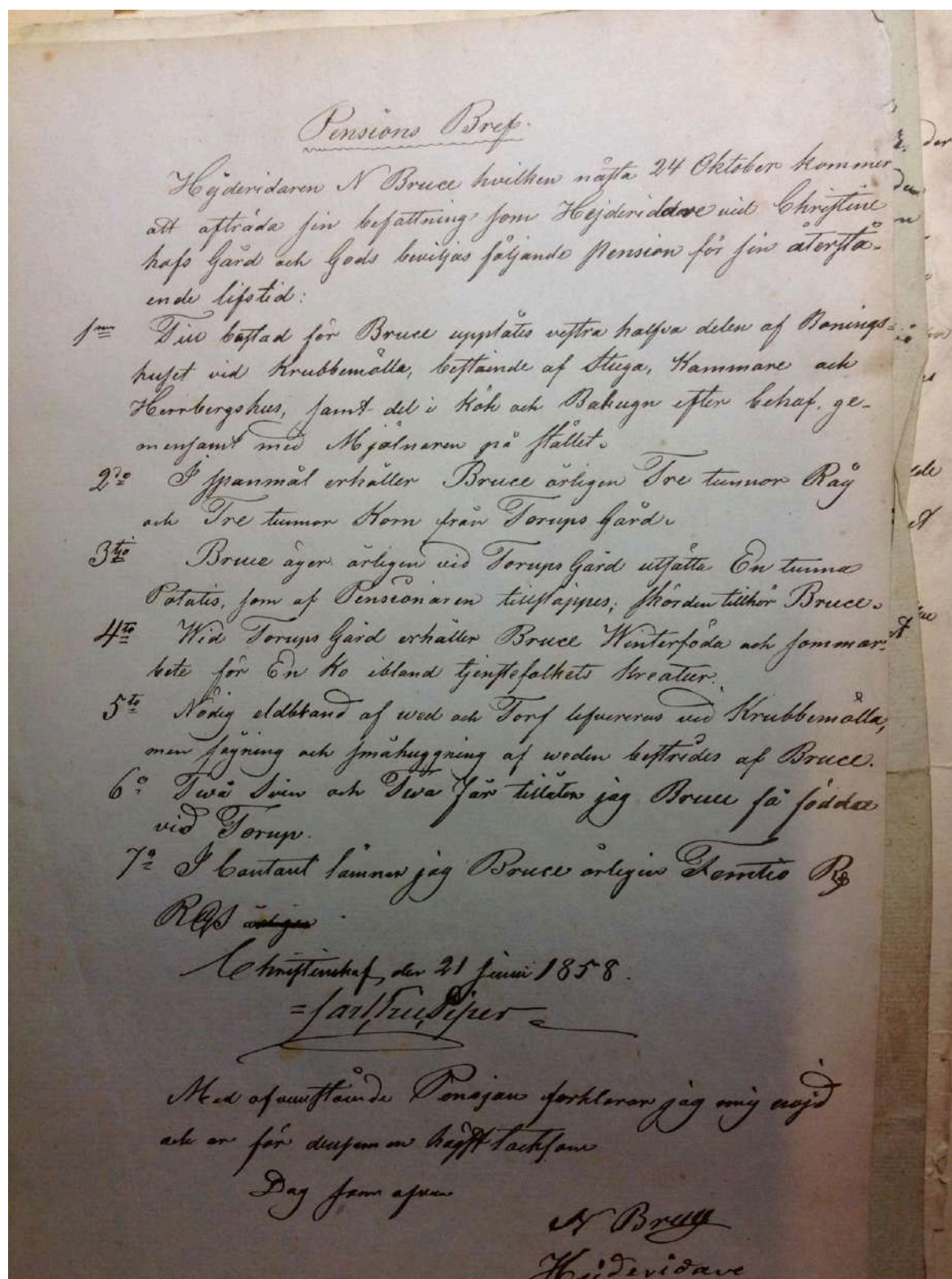
P. Lentarp.

Wärdningen hafva vi efter bästa förtänd förrättat
 Nils Griest. Ola Hansson.

Salunda efter gifv värd upptecknad af

Mentemium

Bilaga 2
Pensionsbrevet från Carl Erik Piper

Pensions Brev.

Höjderidaren N Bruce hvilkens nästa 24 Oktober kommer
att afträda sin befattning som Höjderidare vid Christen
hafs gård och Gods beviljas följande Pension för sin återstående
lefnadstid:

- 1° Tio bestad för Bruce uppläts västra halva delen af Bonings
huset vid Krubbemåla, bestående af Stuga, Hammare och
Kornbergshus, samt del i Kåh och Bakugn efter behof, ge-
mensamt med Nöjalsnaren på stället.
- 2° Fyffemått erhåller Bruce årligen Tre tunnor Råg
och Tre tunnor Korn från Torups gård.
- 3° Bruce äger årligen vid Torups gård utfatta En tunna
Potatis, som af Pensionaren tillfäppas, skörden tillhör Bruce.
- 4° Vid Torups gård erhåller Bruce Vinterföda och sommar-
föda för En Ko ibland tyngstfalkets kreatur.
- 5° Nödig eldbrand af ved och Torv levereras vid Krubbemåla,
men sågning och småhuggning af veden bestånds af Bruce.
- 6° Fyra Svin och Fyra får tillåter jag Bruce på föddes
vid Torup.
- 7° I kontant samman jag Bruce årligen Femtio R^g

R^g årligen

Årsmåstare, den 21 Juni 1858.

Carl Erik Piper

Med ofwärfvande Pensionen förklarar jag mig nöjd
och er för denna om beghj. tackförelse

Dag som apen

N Bruce

Höjderidare

Bilaga 3
Synförrättningen

afskrift
Synförrättning!

På begäran af sine Högvärds ären etc. Bruce i Krokberniella i
Skottland och af Alla Skottar, hafva underlett vad i det taget i
besigtning den jordstämhet derstädes, som af Högst Rättvisa
Huset blifvit honore till underhåll lämnat, och där förut
vara af Bruce verkställda följande Korkbara och muckfamma
anläggningar och förbättringar nemli:

- 1° En gropp som om den der städer besörliga utlusträngarna i
Lång Säls bred och 14 aln djup, ifyllt med stenar och jord påfyllning.
- 2° I allskiltiga ställen omkring, hvar jord förut besömlig vara
af så jämt och oduglig bestroffning att den icke kunde frambringa
närken gräs eller andra godliga växter, har nu Bruce till jordens
förbättrande ordlagt tillförmånaraktade 511 aln (med stenar) hvalda
för fruktningdiken, samt disputer på allskiltiga ställen där med
gräslin större del stenar af grofve bestroffning.
- Vid alla nämnda Dikey, har Bruce transportat med Skottar att
det icke blifvit stört och jord på ett afstand från och med 1500 till
med 1800 alnar.
- 3° Gårdplaner, som förut vid Krokberniella, nemligen emellan Bönungs
och utlusträngarna, som förut bestod endast af upphöjningar och för-
djupningar, således i jädant sticket, nästan ofarbbar, har seder-
mera af Bruce blifvit omsorgfullt utplanerad, alla för djupning-
gar där med stenar och jord ifyllt, ifyllt hvaraf yttan där
numera blifvit mycket jämn och vacker att såvda uppå.
- 4° Befars vara idaf Bruce verkställdt indikning omkring ett lång-
stykke, hvar förut icke växte något gräs, men nu, ifyllt af isom
där af honom använt vatten oför planing hölar 3 var 2 aln.
- 5° Enär ringa eller inga tillgång på friskt vatten vid bevärdaställe
förut funnit, synerligen vid dommarstaden, flötsstämde och
stämde, så att för att afslutit detta Bruce, har Bruce för någon
tid sedan der stället inantill en gånstas nyttig kälvattnens ledning,
idlagande genom ena floderna anställdt och i jordytan nedtill
pumpställe, hvar vid alla årstider jemt framvinnas ymnigt
och friskt vatten på ett ringa afstand från byggnaderna.

6: Har Bruce öfver om Byggnaderna till Krobbemöllo, på en smältan 2^{de}
mindre vattenströmmar, kringfluten holme uti en liten Skogsrings
anlagt en Park med 2de Lusthus, samt i och omkring uppryckt
en till hinder fläande furuskogen och i dess stället anbragt Gångar
i flera riktningar, till vid pass 320 alnar längd, samt
despliktis väster om bevärd byggnaður vid norra sidan af mölldammen
har han anlagt en Grotta och en dertill i rakt linie ledande gång af 120 aln
längd, och under denna gång, som förut givdes ansett en ett vattenkän
framskaffad och nedlagd en stor mängd sten samt der på lagt jord
fylkning af 1-1½ alnars höjd.

För öfrigt bör nämnas, att i och omkring förenämnda Park, Grotta
och Gångar, besinnas dels planterade och dels vil växande Träntvillkor
alla synas väl värdade och underhållna.

Färdöring af hvad vi sålunda funnit vara af Bruce med uppför
frande af osparad möda Kostnader och besvär värdstätt, ans vi
honom hafva gjort sig förtjent af någon ersättning, såsom vi
minnes gärd eller uppmuntran för sina utfläande möder, såsom
som på de förutnämnda ofruktbara jordställen^{na} finnas växtra
och frödigas växter, som viligen Trögärdväxter af många hand
sorter samt äfven Tabak och Lin mm.

Sålunda Synad och befunnits
Krobbemöllo den 4de Augusti 1866.

Nils Johansson
Ordf. i Hvertaby Säs Kommun Komité

J. H. Norlander
ordf. i Kommunaltämnden

L. S. Schilström

C. J. Rosengren

Nils Andersson
Riksstämman
Ordförande